Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

بلا اجازت انجمن کوئی نہ چھاپے

اِنَّ اَولیائی تحت قبائی لا یعرفہم غیری

الحمد للہ در یں زمان فرخندہ آوان کتاب لاجواب فیض انتساب مرتصنیف پیشوائے کاملاں خواجۂ جہان حضرت امیر کبیر سید علی ہمدانی رضی اللہ عنہ

موسوم بہ

تحفۂ ہمدان

۱۳۲۶

بحسن سعی

امام الاولیا ہادی راہ ہدی عالیجناب سیادت مآب حضرت حافظ حاجی سید جماعت علی شاہ نقشبندی مجددی محدث علیپوری مدظلہ العالی

منجانب انجمن خدام الصوفیہ

باہتمام

حافظ ظفر علی سکرٹری انجمن

باراول

در مطبع خادم التعلیم سٹیم پریس لاہور طبع گردید

स्कैन्ड/Scanned

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

स्कैन्ड/Scanned

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

رسالہ نمبر اول

رسالہ ہمدانیہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

من مقالات حضرت میر سید علی ہمدانی رضی اللہ عنہ شاہراہ شریعت محمدی و مسالک طریقت احمدی بر سالکان بیابان طریقت و روندگان میدان حقیقت بضیاء اشعۂ انوار حقائق انوار آن عزیز روشن باد و نسیم روایح انفاس حیات بخش او سبب احیاے مردہ دلان مقبرۂ جہالت باد بمنہ و کرمہ **اما بعد** غرض از تحریر این عجالہ و تقریر این مقالہ آنکہ دیروز خدمت آنعزیز ساعتے تشریف حضور فرمودہ بود و در آن مجلس بجہت اسم ہمدان سخنے چند رفتہ آنعزیز در نامل خود مصیب مے نماید۔ اما از جہت معاندان جاہل کہ بجہت خوشامد ہر کس بجان میکوشند و بطمع جیفہ چون سگ بر در ہر سفلہ میخروشند و در ہر مجلس چون دیگ بی نمک مے جوشند۔ جوابے چند نوشتہ خواہد شد انشاء اللہ تعالی **جواب اول** بباید دانست کہ در اصطلاح صرف و لغت ہمہ بروزن **فعل** و ہمہ دان بروزن **فعلان** باشد ہمچو خلجان و دوران وغیرہا و این کلمۂ ہمہ دان نیست و در ذکر او بہ حرف ہا دوم حاجت نیست تا شخصے اعتراض کند کہ ہمہ دان عالم کل را گویند و عالم الکل نتواند بود۔ مگر ذات متعالیہ حق عز شانہ **جواب دوم** ہمدان اسم دو موضع است یکے از یمن۔ دوم از عراق و اول بسکون میم آمدہ است و دوم بفتح میم و آنکہ در بعضے از کتب عربی آمدہ است و ہمدان صحیح بسکون المیم آن در یمن است نہ در عراق و مصداق این سخن آنست کہ امام فخر الدین رازی رحمۃ اللہ علیہ چند بیت گفتہ است بر سبیل مثل و ذکر این شہر تصریح کردہ قطعہ

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

وانکس که بداند وبداند که بداند ۔ در مسند خود را به سر صدر نشاند
وانکس که نداند وبداند که نداند ۔ بیدار کنیش زود که در خواب نماند
وانکس که نداند وبداند که نداند ۔ او خویشتن از کفر وجهالت برهاند
وانکس که نداند وبداند که بداند ۔ تو مرده شمارش که کسش زنده نخواند
اینک بعراق اندر شهریست معظم ۔ کورا همدان خوانند واو هیچ نداند

وازابنائے عصر سلیمان نیز تصریح کرده است **بیت**

فراق بر دلِ نادان چو برگ کاهی نیست ۔ ولیک بر دلِ همدان بسی چو کوهِ الوند ست

جواب سیوم آنست که همدان علم است ـ مر بلدهٔ مخصوصه را و مقرر است که در اعلام معانی منظور نیست ـ چنانکه اہل منطق گفته اند عبد الله مفرد اذا کان عَلَمًا لانه لم یعتبر فیه معنی العبودیة والالوهیّة ـ اینست آنچه بنسبت اہل ظاهر گفته اند اما جواب شیخ در اصطلاح متصوفه بگویم به اشارتے چند اگرچه آثار حقایق معاملات وقواعد آداب وعادات آن قوم مندرس شده وعزیز آنی که احیائے شیوهٔ این طائفه میکردند متواری گشته واز ننگ این تردامنان بے حاصل روی در حجاب غیرت کشیده وخود بینان مغرور انگشت نمائے خلق گشته ودجال صفتان رعنا بمقتدائی خود را مشهور کرده وخود را وخلق را بغرور هلاک کرده ضَلُّوا وَاَضَلُّوا کثیرًا ـ

اَمَّا الْخِیَامُ فَاِنَّهَا کَخِیَامِهِمْ ۔ وَاَرٰی نِسَآءَ الْحَیِّ غَیْرَ نِسَائِهَا

دریغ عمر عزیز در تردد ملاقات عمرو زید صرف کرده شد وهر جا که شخصے را در اقصائے اماکن وبلاد وصف کردند کمر عزیمت بسته قطع منازل ومراحل کرده شد وبر شدتهائے بحار وجبال وبراری صبر نموده آمد وچون ملاقات شد کسراب بقیعة یحسبه الظمآن ماءً حتی اذا جاءه لم یجده شیئًا **شعر**

وَمَا اِنْ عرفت الناس اِلّا ذممتهم ۔ جزی الله خیرًا من یکن لست اعرفه

اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَیْهِ رَاجِعُوْنَ ۔ باز بسر آن سخن رویم که مے خواستیم اے عزیز اگر شخصے این بیت وند حرف تهجّی را یاد گیرد ودر کتب خانه رود که در انجا هزار مجلد کتب بود وپس بگوید هرچه درین هزار مجلد است من آن همه را میدانم این کس از وجہے راست گفته باشد چه هر کلمه که درین کتب است ازین حروف مرکب است وَهُوَ عالم بها

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

فی ھذ الکتب من الحروف اماا گر بتفصیل بیان این مسایل کہ درین کتب مسطور ہست ازو سوال کنند متحیر شود ودرین نکتہ ہمین معنی است مع الزیادہ ولکن از فہم قاصران دور ہست۔ وہمچنین اگر اسامی اشیاء در مجلدات بسیار بنویسند وبر رقعۂ اسم عالم رقم کنند۔ پس عاقل گوید ہرچہ درین مجلدات ذکر کردہ اند یک کلمہ بیش نیست آنکس رہست گفتہ است۔ پس العزیز ہر ہیدے راکہ از سوختگان بادیۂ محبّت بواسطۂ خواطف جذبات عنایت الوہیت از جبۂ وجود بشری منسلخ گردانند و دیدۂ ہمت او را بسوزن مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰی از رویت اغیار بر دوزند و عین بصیرت او را بکحل المومن ینظر بنور اللہ روشن گردانند وجال کمال خود را بہ صفات ذرات موجودات بر نظر او جلوہ دہند و آئینۂ دل او را از آلایش غبار محدثات بصیقل علم پاک گردانند و شراب زلال محبّت بجام معرفت از دست ساقی یُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهٗ درکام جان او ریزند و مرغ رُوح او راکہ طائر عالم ملکوت ہست در ہوائے فضائے ساحات خطائر قدس جولان دہند و در مکتب شہود بر چہرۂ الواح وجود حقیقت سَنُرِيهِمْ اٰيٰتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِيْٓ اَنْفُسِهِمْ بروے عرضہ کنند تا این گدائے سکین بر ورق ہر ذرہ سرے از اسرار او مطالعہ میکند وحقیقت وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ مے بنید و از محنت خانۂ قطع منازل ومراتب کثرت موہومات در خلوت خانۂ وحدت میگریزد و از ظلمت نیستی مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ درہستی وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ مے آویزد وبسمع جان از زبان حال ہر ذرّہ مے شنود بیت

جہان را بلندی وپستی توئی	ندانم چہ ہر چہ ہستی توئی

واین جا حقیقت وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَّا تُبْصِرُوْنَ آشکارا شود و آفتاب عزّت وَاللّٰهُ مِنْ وَّرَآئِهِمْ مُّحِيْطٌ از پس نقاب فَاِنْ لَّمْ تَكُنْ تَرَاهُ روے نماید سر وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ ظاہر گردد وعروس فَاَيْنَمَا تُوَلُّوْا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ جلوہ گری کند غمزۂ اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ سر رَاَيْتُ رَبِّيْ فِيْ اَحْسَنِ صُوْرَةٍ با او درمیان نہد سوا در تم هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ محیط دائرۂ ملک وملکوت بنید و از سعت این دائرہ بے پایان کجا تواند شد فَاَيْنَ تَذْهَبُوْنَ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ ای عزیز ہر ہیدے کہ وجود محدث موہومات را ذرہ وار در اشعۂ انوار آفتاب جلال احدیت مستہلک بیابد وہیچ نبیند۔ اَلّا ذات قدیم وہیچ نداند الّا وجود حقیقی مطلق پس اگر درین مقام لاف سبحانی وَلَيْسَ فِي الدار

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

غیری زند معذور بود و اگر گوید ما همه بینیم و ما همه دانیم از وجهی راست گفته باشد زیرا که او مستغرق وجودیست
که وجود همه اشیاء از وست و قیام همه بدوست بلکه همه خود اوست پس هر که بحقیقت شمهٔ از معارف اوصاف
آن وجود داند همه داند و هر که نداند هیچ نداند۔ اگرچه در اقسام علوم متبحر باشد اما این جا دقیقهٔ هست و آن
آنست که سالک را این نظر بر سبیل اجمال بود در مقام وحدت اما اگر حاجب غیرت تتق عزت از پیش مراتب
افعال و صفات بی نهایت بردارد و کثرت اعیان ظهور کند۔ دریای حیرت و هیمان پیش آید و عقل مدرک
بکلام قُلْ رَبِّ زِدْنِیْ عِلْمًا گویا گردد و روح نیز بین که صومعه نشین خطیرهٔ قدس است دست بدعای
اَللّٰهُمَّ اَرِنَا الْاَشْیَاءَ کَمَا هِیَ بردارد و سر لَا یَعْرِفُ اللّٰهَ غَیْرُ اللّٰهِ مکشوف گردد و اَلْعَجْزُ عَنْ دَرْکِ الْاِدْرَاکِ ادراک
مفهوم شود۔ و اگر ازین روشن تر خواهی گوش دار ای عزیز هر وقت که داعیهٔ درد طلب گریبان صادق بگیرد
قدم سعی سالک را بر بساط عبودیت بحکم فَاسْتَقِمْ کَمَا اُمِرْتَ ثابت گرداند و بر آستانهٔ خدمت مراد مَنْ
قَرَعَ بَابَ الْمَلِكِ یُوْشِكُ اَنْ یُفْتَحَ لَهٗ ملازم شود و بتیغ بیدریغ مجاهده وَجَاهِدُوْا فِی اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهٖ۔
اصول و فروع شجرهٔ خبیثهٔ اوصاف و اخلاق ذمیمه را قطع کند و به آتش شوق نَارُ اللّٰهِ الْمُوْقَدَةُ الَّتِیْ
تَطَّلِعُ عَلَی الْاَفْئِدَةِ خرمن هستی موهوم بسوزد و بمصقلهٔ متابعت سنت نبویه قُلْ اِنْ کُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ
فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحْبِبْکُمُ اللّٰهُ زنگ رسوم و عادات از آئینهٔ دل پاک کند و ساحت صدر را که محل تدبیرات است از
اوساخ غبار شرور خواطر فاسده و افکار باطله به جاروب نفی و اثبات دور کند و بر مرکب صبر وَاصْبِرْ نَفْسَكَ
مَعَ الَّذِیْنَ یَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِیِّ یُرِیْدُوْنَ وَجْهَهٗ سوار شود و عقبات علایق زُیِّنَ
لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ قطع کند و گلیم سیاه الفقر سواد الوجه فی الدارین بر دوش جان نهد و بر خاک
مذلت مَنْ اَحَبَّ الْآخِرَةَ اَضَرَّ بِدُنْیَاهُ نشیند و باشارت قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ دل از التفات کونین
برگرداند و دست توکل بحبل متین وَاعْتَصِمُوْا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِیْعًا استوار کند و از آفات عوارض صدور بکنف
حفظ فَفِرُّوْا اِلَی اللّٰهِ پناه آرد و هر آئینه سوابق عنایت مَنْ تَقَرَّبَ اِلَیَّ شِبْرًا تَقَرَّبْتُ اِلَیْهِ ذِرَاعًا از مراد
کرم استقبال حال این ضعیف کند و کسوت هدایت وَالَّذِیْنَ جَاهَدُوْا فِیْنَا لَنَهْدِیَنَّهُمْ سُبُلَنَا در بر او اندازد
و بر سر بر کرامت اَللّٰهُ یَجْتَبِیْ اِلَیْهِ مَنْ یَّشَآءُ هستی موهوم او را در مطلق خود متلاشی گرداند که المحدث اذا قرن

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

بِالْقَدِیْمِ لَمْ یَبْقَ لَہٗ اثر و ہستی خود را بجاے نشاند و بدارد کہ مَنْ قَتَلْتُہٗ مُحِبَّتِیْ فَاَنَا دِیَتُہٗ و وجود او را بخلعت
کُنْتُ سَمْعَہٗ وَبَصَرَہٗ وَلِسَانَہٗ مزین گرداند و از براے تکمیل ناقصان بعالم رسمے مراجعت فرماید ای عزیز
سالکے کہ درین مقام رسد ہرچہ بیند بحق بیند و ہرچہ گوید بحق گوید و ہرچہ داند بحق داند و ہرچہ گوئی بر حق
پوشیدہ نماند اِنَّ اللّٰہَ لَایَخْفٰی عَلَیْہِ شَیْءٌ فِی الْاَرْضِ وَلَا فِی السَّمَآءِ ۔ فہم من فہم فمن لم یذق لم
یعرف بدین اختصار کنیم زیور جمال این عروس نوبادہ فکرت از نظر جاہلان جاحد و کدروان معاند مستور
اولتر ای عزیز از خصائل حمیدۂ اہل کمال یکی آنست کہ ہرچہ بشنوند آن را بوجہ احسن تاویل کنند کہ اَلَّذِیْنَ
یَسْتَمِعُوْنَ الْقَوْلَ فَیَتَّبِعُوْنَ اَحْسَنَہٗ و از اوصاف خبیثۂ ناقصان معاند یکے آنست کہ ہرچہ شنوند
بہ جحد و عناد مشغول شوند وَاِذْ لَمْ یَھْتَدُوْا بِہٖ فَسَیَقُوْلُوْنَ ھٰذَا اِفْکٌ قَدِیْمٌ و اکثر اہل زمان بدین
صفت اند اِلَّا مَاشَآءَ اللّٰہُ وَلِذٰلِکَ خَلَقَھُمْ ۔ وَتَمَّتْ کَلِمَۃُ رَبِّکَ صِدْقًا وَّعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ
لِکَلِمَاتِہٖ وَالْحَمْدُ لِلّٰہِ وَحْدَہٗ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی

تمت

وفات حضرت امیر سید علی ہمدانی ششم ماہ ذی الحجہ سنہ ست وثمانین و
سبعمائۃ وعمر شریف
وفات مخدوم جہانیان روز عید قربان سنہ خمس وثمانین وسبعمائۃ ومدت
عمر ہفتاد و ہشت ٭

۱۳۸۵ ۷ ۵۷۱ ۶۸ ۷۸

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

آورده اند که حضرت سید میر علی ہمدانی قدس سرہ بدیدن
حضرت مخدوم جہانیاں رفت۔ و بر در حجرۂ مخدوم نشست
خادم خبر کرد که سید علی ہمدانی بر در نشسته است
حضرت مخدوم فرمودند که ہمه دان غیر علّام
الغیوب کسے نیست۔ و حضرت امیر را
بحضور خود نه طلبیدند۔ گوفتے ازیں
معنی بخاطر شریف حضرت امیر
رسید۔ برگشتند و باین
تقویت رساله در
بیان معنی ہمه دان
نوشتند

اما در رساله ہمدانیه دیده شد۔ که بجائے عنے که منکر ایں نامند
غایت رد و تشنیع مندرج است که لائق
عظمت و جلال حضرت مخدوم
نیست۔
والله اعلم

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

رسالہ نمبر دوم

رسالۂ وجودیہ

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

بدان اے عزیز کہ نزد اہل کشف و تحقیق وجود را من حیث ہو ہو یعنی مطلقاً اعم از انکہ با تعقل آن قیدی اعتبار کنند۔ ہویت غیب خوانند و حق گویند و حقیقت الحقایق خوانند۔ و از اسماے مسمی اسم اللہ ہم گرداند کہ قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ و این وجود را ظہور انیست و بروز انیست گاہ در کسوت قیود و گاہ مجرد از صفات و قیود و ظہور آن در کسوت قیود ایجابے بود کہ اَللّٰهُ الصَّمَدُ و گاہ در سلبی کہ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُوْلَدْ و گاہ مجرد از قیود کہ وَلَمْ يَكُنْ لَّهٗ كُفُوًا اَحَدٌ۔ چون مجرد از صفات زایدہ بر ذات اعتبار کنی مقام آنرا احدیت و آلہیت خوانند۔ و عما نیز گویند چون ذات را بصفات اصلیہ اعتبار کنی آنرا حضرت واحدیت گویند و آن حضرت را عالم جبروت نامند۔ و چون ذات را با جمیع صفات اعتبار کنی۔ آن حضرت را عالم ملکوت خوانند و صفات اگر متصف بلطف رحمت بود صفات جمال خوانند۔ و اگر متصف بقہر بود صفات جلال دانند۔ و اگر صفات و اسمار را با جمیع مظاہر خلقیہ اعتبار کنی۔ آنرا مقام فرق و کثرت خوانند۔ و آن عالم را ملک و شہادت گویند اگر خلقیہ در ذات مستہلک یابی آنرا مقام جمع دانند ای عزیز بدانکہ نزد اہل کشف و شہود وجود مطلق یکے بیش نیست۔ و آن وجود حق است و وجود جمیع موجودات بد انحضرت منتہی است و این وجود را در ہر عالمے از عالمہاے مختلف ظہوریست و حضرات کلی پنج است کہ آنرا حضرات خمسہ گویند۔ و ہر حضرتے را از ان حضرات عالمے نامند حضرت اول ہویت غیب مطلق است کہ آنرا حقیقت الحقایق خوانند و آنحضرت اشارت پذیر نیست و از ان حضرت ہیچ نوع عبارت نتوان کرد عقول و

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

افہام مخلوقات را پیرامن سراوقات کبریاے آنحضرت راہ نیست۔ بلے۔ این مقدار بنور کشف محقق گشتہ
است کہ درین عالم حق تعالے بہ ذات خود از ذات خود تجلی کرد و آن تجلی از حضرت احدیت بود نہ از امرے
خارج یا فیضی زاید بر ذات خود و بدان تجلی در نفس خود رحمانی ظاہر گردد۔ کہ ہیولاء کلیہ است و این علم ذات
است بذاتہ و ہر چہ درو ست این طائفہ این معنی را تعین اوّل گویند و جمیع اعیان ثابتہ درین حضرت
بصورت عقل ہویدا شد اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّٰہُ الْعَقْلَ وجملۂ معلومات صورت این عقل آمد و چون ذات
باری متعالیہ را جل ذکرہ باین معلومات در حال صفات این ذات باشند و ذات باری متعالیہ را جل ذکرہ چون باہر یکی ازین صفات اعتبار کنی اسمے از
اسماء حق ظاہر گردد و ظہور در تنزل از حضرت احدیت بر حضرت واحدیت باشد کہ حضرت دوم است۔ و آنحضرت را الوہیت
نیز خوانند و این عالم را جبروت گویند و این حضرت مبدء کثرت و حضرت اسما است۔ اول صفتے کہ درین
حضرت از بطون بہ ظہور پیوست علم بود۔ یعنی جمیع اعیان درین حضرت حاضر شد حضور علمے و اسم علیمے ظاہر
شد پس اقتضاے حضرت الٰہی را اعیان ثابتہ بر عدم ارادت خوانند۔ و اسم مریدے آنجا مفہوم گشت
پس علم حق تعالے بہ استوا و استیلا قرین شد۔ براے ایجاد اعیان را بر حال عدم و این صفت را قدرت
گفتند۔ و اسم قدیری ہویدا شد۔ پس بواسطۂ مشاہدۂ حق اعیان را مثل الوجود خارجی اسم بصیر پیدا آمد
پس اطلاع بر ملتمسات اعیان بزبان استعداد کہ ما را از بہر آنچہ مظہر و مظہر آنیم بظہور رسان و قبول حق
آن ملتمسات را سمع خوانند و اسم سمیع آنجا آشکارا شد۔ پس ارادت حق بہ این حال منضم گشت و متعلق بوجود
اعیان شد۔ کاف با نون پیوست و بامر کن آن چیز فیکون شد۔ یعنی مراد بہ این صور تصوّر شد این حال را کلام
گفتند و اسم متکلم درین محل بظہور رسید و چون شش صفت کہ مرتب بر حیوٰۃ است اسم حیّ مقدم اسماء آمد و آخرین
اسماء متکلم است و این اسماے سبعہ را ائمہ اسماء خوانند و این اسماء را امامے است بعضے امام اسماء حیّ را دانند
و بعضے علیم را چون این اسماء بہیچ حال از ذات منفک نیست اسامی ذات شمرند مگر متکلم را کہ مقتضی اثبت
است میان مخاطب و مخاطب و شمول بر جمیع معانی از امر و نہی و اخبار و غیر ذالک بعضے از اسماے صفات
شمرند۔ پس ہر چند کہ کثرت افزاید تنزّل افزاید۔ و ہر تنزّلے را فراخور آن عالمے کہ وجود دران عالم مناسبت
آن تعینے دیگر ظہور کند و خود را بجز دنماید۔ پس حضرت واحدیت و الوہیت کہ عالم آن جبروت بود است

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

تنزل فرمود بحضرت لوح محفوظ که نفس ناطقه و عالم امر عبارت ازانهست و عالم آنرا عالم ملکوت خوانند وایں
نفس ناطقه را چون نیک بنگری همان عقل است که به اعتبار ادراک کلیات وتجردے که داشت او را
عقل میخوانند تا چنان شود که صور تجلیات و کلیات عقلیه منصفه ظاهر گردد و در هویت نفس منطبعه بصورت
جزویات بآن کلیات در عالم شهادت بجزویات محفوظ ماند و نفوس جزوبه منطبعه را چون مجرد از نفس
ناطقه اعتبار کنی آنرا عالم مثال گویند که دران عالم هر مروے را از ان موجودات مجرده وغیر مجرده مثالے
هست که به حواس باطن ادراک آن توان کرد وکشف ارباب کشوف در آن عالم است وجود حق را
تنزلے دیگر است از عالم ملکوت بعالم ملک که ظهور هویت اوست در مظاهر صور مختلفه ابتداء آن از
عرش و کرسی و اجسام عنصری و صور مرکبات از معدن و حیوان که اینها عالم ملک است. پس بوجود
حق را جلت قدرته تنزلے دیگر هست بعالم انسان و آن آخر مراتب تنزلات است ازین واضح تر نشاید
گفت و غیر کشف غطا را نمیگذارد و اکابر طریقت ازین زیاده گفتن رخصت ندادند پس ازین مقدمات تر
روشن گشت که عالم کلیه حضرت امر پنجست. اول غیب مطلق که آن عالم اعیان ثابته است. بعد ازان عالم
جبروت و دیگر عالم ملکوت و عالم انسان کامل تنزلات جنت یکے عقل اول و مراتب آن عقل مجرد باشد.
دیگر نفوس منطبعه و مراتب آن از هیولاء کلیه است تا صور اجسام عنصریه و دیگر صور مرکبات و مراتب آن از
معانی اول تا آخر حیوانات دیگر صور انسانی که آخر تنزلات است چون این دانستی بدانکه اهل توحید این جمله
را که گفته شد مظاهر هویت ذاتی میخوانند. اما در بعضے ظهور اسما غالب است و در بعضے ظهور صفات غالب
و درین معنی واقف نگردد. مگر انسان کامل که انسان ناقص نزد عارف در مرتبه حیوان مانده است. بلکه
حیوان بروے شرف دارد زیراکه حیوان و جماد و نبات در تحت طاعت شیطان در نیاید و انسان ناقص
در مے آید اما انسان کامل مظهر ذاتیه است با جمیع اسماء صفات لاجرم خبر از آن حال این آمد که ما رمیت
اِذ رَمَیتَ وَلٰکِنَّ اللّٰہَ رَمٰی اِنَّ الَّذِیْنَ یُبَایِعُوْنَکَ اِنَّمَا یُبَایِعُوْنَ اللّٰہَ لَا یَزَالُ العَبدُ یَتَقَرَّبُ اِلَیَّ
بِالنَّوَافِلِ حَتّٰی اُحِبَّہٗ فَاِذَا اَحبَبتُہٗ کُنتُ سَمعَہٗ وَبَصَرَہٗ وَلِسَانَہٗ وَیَدَہٗ وَرِجلَہٗ فبی یسمع و لو دلی
احد لهبط علی اللّٰهِ و ایں جمیع آیات و احادیث و بسیارے دیگر مثل ایں دلیل است ایں طائفه را که

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

همه از دست و بدوست بلکه خود همه اوست. رباعی

اے آنکه حدوث و قدمت اوست همه — سرمایهٔ شادی و غمت اوست همه

تو دیده نداری که بخود در نگرے — ورنه ز سرت تا قدمت اوست همه

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَحْدَهٗ وَالسَّلَام

عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ

الْهُدٰی

شنیده شده است که حضرت امیر سید علی همدانی قدس الله سرّه به دیدن مخدوم جهانیان رفت و بر در حجرهٔ مخدوم نشست خادم خبر کرد۔ که سید علی همدانی نشسته است۔ مخدوم فرمود که همدان غیر علام الغیوب کسے نیست۔ این را گفتند۔ و ایشان را درون نطلبیدند۔ گو فتنے ازین معنی بخاطر شریف میر رسید۔ و برگشت و به این تقویت رساله در بیان معنی همدان نوشت۔ اما در رساله همدانیه دیده شد که بجماعة گرمنکر این نام اند۔ غایت ردّ و تشنیع کرده است که نه لایق عظمت و جلال مخدوم جهانیان است۔ والله اعلم ؂

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

رسالہ نمبر تین

رسالہ منامیہ

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ حَقَّ حَمْدِہٖ وَالصَّلٰوۃُ عَلٰی خَیْرِ خَلْقِہٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِہٖ ۔ اما بعد این عجالہ ایست بموجب التماس عزیزی از اخوان صفا کہ حقوق مؤدت ایشان برین ضعیف واجب است ۔ وقدام ثبات ایشان بر جادۂ اخلاص ثابت در بیان حقیقت مثال وخیال مطلق ومقید وکیفیت مراتب مقامات رویا و درجات خلق ورادراک علوم و معانی از عوالم علوی واطوار خیال ومثال وارواح وغیرہ ۔ وبمقتضائے آن التماس کلمۂ چند آنچہ زبان وقت املا کند در قلم خواہد آمد انشاء اللہ العزیز بدان ای عزیز نَوَّرَ اللّٰہُ بَصِیْرَتَکَ بِنُوْرِ الْعَیَانِ کہ وجود را من حیث الاحدیۃ والکثرت نزد ارباب کشف وعرفان سہ مرتبہ است ۔ مرتبۂ اول نور حقیقی مطلق ۔ دوم ظلمت ۔ سیوم ضیا ۔ اما رویت نور مطلق ازان رو کہ مجرد است از نسب واضافات متعذر ست زیرا کہ آن ہویت مطلقہ است ۔ ومرتبۂ بارگاہ جناب حضرت صمدیت رفیع تر ازانست کہ طائر افہام وعقول مخلوقات بہ پیرامن سراوقات جلال آنحضرت تواند رسید لَا تُدْرِکُہُ الْاَبْصَارُ وَھُوَ یُدْرِکُ الْاَبْصَارَ وَھُوَ اللَّطِیْفُ الْخَبِیْرُ ۔ ولیکن رویت آن نور در حالت تنزل در مظاہر وتعین آن در حجابیات مراتب نسب واضافات ممکن است ۔ وہر یک را از اقسام سہ گانہ شرفے است ولیکن شرف نور بہ اصالت است ۔ زیرا کہ اوست کہ سبب ظہور اعیان موجودات است کہ در کتم عدم مخفی ومستتر بودند ودر ظلمت خانۂ نابود متواری مرتبۂ دوم ظلمت است کہ در مقابل نور ہست وآن سہ قسم ست ۔ قسم اول ظلمت حقیقی است کہ رویت آن بہیچ وجہ ممکن نیست وآن عدم محض است ۔ قسم دوم ظلمت جہل است کہ رویت آن بہ بصر حس اگرچہ ممکن نیست اما بنور بصیرت آثار قبح

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

آن هویداست. قسم سیوم ظلمت محسوس است چون ظلمت شب و تاریکی منازل مظلمه که در حس ادراک آن
توان کرد و شرف ظلمت آنست که واسطهٔ ادراک نور مطلق میگرد و بسبب تنزل آن در مراتب ظلمات امکان
وامتزاج واتصال آن نور حقیقی مرتبهٔ سیوم ضیا است وآن حضرت جمعیت نور و ظلمت است وحقیقت آن
ممتزج گشته از طرفین و برزخ میان وجود و عدم زیراکه نور صفت وجود است و ظلمت صفت عدم وازین جهت
اصل ممکن را بظلمت وصف کنند وآن مقدار نورانیت که ممکن را حاصل است بسبب وجود است که بواسطهٔ آن
از کتم عدم ظهور کرده است پس ظلمت وے از جهت عدمیت اوست چنانکه نورانیت او بجهت استفاضهٔ نور
وجود است. و هر نقصے که ممکن را ملحق میگرد و از احکام نسبت عدمیه اوست وآنکه رسول علیه السلام فرمود اِنَّ
اللّٰهَ خَلَقَ الْخَلْقَ فِیْ ظُلْمَةٍ ثُمَّ رَشَّ عَلَیْهِمْ مِنْ نُوْرِهٖ. اشارت بدین معنی است وخلق درین محل بمعنی تقدیر
است یعنی تقدیر سابق بر ایجاد و رش نور کنایت است از افاضهٔ نور وجود از خزائن جود بر ممکنات چون این
معنی مقرر گشت. بدانکه عدم حقیقی که در مقابلهٔ وجود مطلق است محقق نیست. الا بواسطهٔ تعقل وادراک وجود محض
که نور مطلق است من حیث هو هی درک ورویت آن ممکن نیست. الا بواسطهٔ تنزل و مرتبهٔ دوم از روے
تعقل مثال آئینه ایست که مقابل تجلیات انوار وجود است و متعین از طرفین ضیاء است که حقیقت آن عالم
مثال است وجمال نور مطلق درین عالم ادراک توان کرد. زیراکه عالم ارواح وآنچه ورائے آنست از ملکوت
و جبروت در غایت نورانیت است و عالم اجسام متصف بظلمت و کدورت است. و عالم مثال وضیاء برزخ
است میان اجسام وارواح ومتوسط بین العالمین. و در هر یک ازین دو عالم مناسبتے ومشابهتے دارد. و
هر عینے از اعیان وافراد مراتب عالم اجسام وارواح بواسطهٔ مناسبتے که میان این دو عالم است بحسب قوت
وضعف که درین عالم جولان مے کنند. وحقایق اسرار عالم جود در میدان خیال جلوه میدهند. و در مرات وجود
مشاهدهٔ اسرار روے میکنند ای عزیز چون هویت غیب مطلق نور حقیقی است وکمال رویت نور موقوف
است بوجود ضد آن که ظلمت است. پس موجب تعلق ارادت حق به ایجاد عوالم مختلفه موجب کمال رویت آثار
عظمت واحکام قدرت است از روے وحدت جملهٔ دا از روے ظهور او در مراتب و شیون تفصیلاً. و چون
شیون الٰهی ذاتیست و جلا و انجلا که ذات راست بحصول نه پیوست. الا بظهور در هر مرتبه معین و شان مقید

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

پس کمال رویت موقوف گشت به ظهور در جمیع مراتب و شیون و چون اختلاف شیون و مراتب اعیان و استعدادات و قابلیات آن در مراتب اطلاق و تعین و تقیید تفاوت خصوصیات هر یک غیر متناهیه افتاده لاجرم عدم انحصار مستلزم دوام تنوع ظهورات حق شد در عوالم مختلفه ای عزیز اگرچه مراتب اعیان و کثرت شیون از روے افراد و اشخاص تعینات غیر متناهی است امّا از وجه کلی محصور است در دو عالم ظاهر و باطن و نظر بر جمیع مراتب ظهور و بطون مبنی بر اعتدال و انحراف است و ظهور مظاهر که نتائج اعتدالات و انحرافات است بواسطهٔ سیر در منازل عوالم چهارگانه بکمال میرسد. اول معنوی. دوم روحانی. سیوم مثالی. چهارم حسی تا تلاطم امواج دریاے وحدت نور حقیقی در حیاد اول مراتب جبروت و ملکوت بفسح صحراے عالم مثال مطلق نرسد مستسقیان مفازهٔ محبت و متعطشان فیافی مودت بورود حیاض زلال اسرار حضرت صمدیت محظوظ نگروند و تا بواسطهٔ تیغ آفتاب هویت غیب از اوج فلک کبریا در منازل مظاهر حسیه وجود غروب نکند خفافیش اعیان مقیده استفاضهٔ انوار هدایت از نجوم اسماء و صفات نتوانند کرد ای عزیز ضیاء دو نوع است یکے نور محسوس است که ظاهر بنفسه و مظهر بغیره است از اشکال و الوان دوم نور لطیف که مظهر اسرار غیب است در کسوت خیال آن عالم مثال مطلق است و مطلق را دو وجه است. وجهے عام از روے ذات خود و وجهے خاص بمقیدات عالم خیال هر متخیل از نوع انسان و غیره خلایق در خیالات مقیده و اکتساب علوم ملکوتی و اقتناص اسرار جبروتی بواسطهٔ سیر خیال مقید در عالم مثال و عدم سیر و درجات ضعف و قوت آن بر اقسام اند چنانکه نبی صادق علیه الصلوٰة والسلام از کلیات آن خبر سید هد که الرؤیا ثلث رؤیا من الله تعالیٰ و رؤیا من الشیطان و رؤیا حدیث المرء نفسه و قوت و ضعف آثار ملکوتی را که در فسحاء عالم مثال متجلی میگردد در حالت رکود حواس در آئینهٔ خیال مقیده مشاهده کردن اسباب است و قوی ترین سببے که موجب اطلاع تام است بر معنی عالم مثال احدیت توجه سالک است بمقصود و جمیع هموم از تصاریف کثرت احکام و تعطیل خواطر از تشعب هموم متنوعه چه هرگاه که شعور نفسانی از پس پردهٔ حجاب طبع بر صور محسوسات متفرقه مجرد از معانی تطلع کند سواد صوری که مصاحب آن گشته باشد از عوالم حسی در حالت نوم پیش قوت خیال جلوه گری کند. و چنانکه شاغل روح است در بیداری از مطالعهٔ اسرار روحانی بواسطهٔ حواس ظاهره در حالت نوم هم شاغل او گردد بواسطهٔ

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

خیال وباب عالم مثال بروے مسدود کردہ اند۔ پس روے این چنین کس وال بر ہیچ معانی نبود و صورتے
بے روح باشد کہ آنرا ہیچ اثر نبود ای عزیز بدآنکہ میان عالم ارواح و عالم اجسام عالمے دیگر است کہ
آن نمودار ہر دو عالم است وفیضے کہ از عالم ارواح بعالم اجسام میرسد۔ بواسطۂ آن عالم میرسد۔ زیرا چہ
فیض روحانی چون از عالم ارواح بعالم اجسام تنزل میکند مجرد است۔ از مناسبت والفت با عالم اجسام
وچون بعالم مثال مطلق میرسد آن عالم را کریم الطرفین مے یابد کہ با عالم ارواح بواسطۂ مجاورت مجاورت
مشابہتے دارد و با عالم اجسام ہمچنین۔ پس چون آن فیض داد در مقام غربت نسیم آشنائی مے یابد تہییج
نائرہ اشتیاق وطن اصلی غالب میگردد۔ وبآن اثر روحانی مالوف حال خود جلوہ میدہد وسریان نتائج اسم
الظاہر کہ مالک عالم اجسام است وبآن اسرار روحانی ممتزج گشتہ بواسطۂ برزخیت جاذب آن فیض میگردد
بہ اسفل السافلین جسمانیات وآن عالم متوسط را دو مرتبہ است و دو اسم مرتبہ تقیید بہر تجلی صحیح و درین مرتبہ
آنرا خیال مقید خوانند ومرتبۂ اطلاق و درین مرتبہ آنرا مثال مطلق گویند وانطباع آن معانی در مرتبۂ اطلاق
این عالم مطابق اصل بود بے شک اما در مرتبۂ تقیید گاہ مطابق باشد وگاہ غیر مطابق بحسب صحت ہیکل دماغ
واختلال آن وانحراف واعتدال مزاج وقوت وضعف مصورہ ای عزیز نسبت خیالات مقیدۂ
مردم با عالم مثال مطلق نسبت جداول وجوہیاے خورد است کہ از نہر عظیم متفرع میگردد وہر یک را طرفے
متصل است بعالم مثال وطرفے دیگر منشعب میگردد۔ در تاملات عوارض ولوح لواحق ولوازم وعواقب
امور اقسام واضیاف محسوسات پس خیال مقید بمثابہ جاسوس است در شہر بدن ودائما کار او تجسس اخبار
است گاہ توجہ سیر او در مجاری تصاریف امور وکیفیات عواقب ووقایع حوادث عالم حسی بود وگاہ توجہ
طرف متصل او بعالم مثال شود واز بحر اعظم مثال مطلق اغتراف میاہ معانی واسرار کند وگاہ باشد کہ در ظلمت
تیہ مجاری احکام کثیرہ چنان گم شود کہ مرجع اصلی خود باز نیابد ورجوع او بمغترف علوم ومعانی ممکن نگردد و
ہر چہ در حالت یقظہ بواسطہ ادراکات حواس ظاہر از مختلفات امور شہادی او شدہ باشد در وقت رکود
حواس ہمان اشیا بمعاودت مصور ہا در پردۂ خیال نمایندگے کنند وآنرا ہیچ اثر نبود وخواب این چنین بشبیہ
اضغاث احلام باشد واین حال اکثر خلقست الا ماشاء اللہ۔ چون این قاعدہ مقرر شد بدآنکہ اسباب

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

موجب صحت خیال و رویاے نوع انسان چند چیز است۔ بعضے ازان مزاجے و بعضے خارج ازمزاج اما
آنچه مخصوص بمزاحت صحت هیئت دماغ و اعتدال مزاج و قوت تصرف مصوره و اما آنچه خارج مزاجت
بقاے حکم مناسب و انصال و قرب خیال مقید شخص که مقتضی اتحاد است بعالم مثال و آن قلت وسائط
است از تعلقات لذات نفسانی و افکار فاسده و تصورات باطله و تشعب هموم بامور متفرقه و صادق احوال
و احوال مرضیه و ازینجا است که معبر کامل صاحب بصیرت که بقوت کشف سری و روحی بر مدارج
ارواح و مراتب تمثلات عالم مثل و اشباح اطلاع یافته باشد چون رویاے صاحب مزاج مستقیم بشنود
بحسب معرفت او بموافقی مقام و مواطن خیال تشخیص آن رویا کند در خیال خود و از طرف منفصل خیال
بعالم مثال درآید۔ و آن رویاے مشخص را با معانی که مناسب او باشد در آن عالم نسبت دهد بلکه اگر معبر
کامل باشد بمراتب علویات در عالم مثال توقف نکند و ترقی کند۔ بعالم ارواح و ازینجا بعالم جبروت منتهی شود
و از مرآت استعداد و عین ثابته آن شخص مشاهده کند که اصل آن رویا بمقتضاے استعداد و حالی که او نمود از
چیست و حقیقت آن در عالم شهادت در کدام وقت پدید آید و بچه صورت ظاهر شود و بعده بمطالعه آن سر اگر
مصلحت گفتن نباشد هیچ نگوید و اگر مصلحت گفتن بود از مضمون خبر دهد آن خبر را تعبیر گویند و آن مخبر را معبّر
خوانند۔ و هر خلل که در رویا واقع شود از عدم مطابقت میان مقصود و میان صورت ممثله از آثار کدورت
باطن که انحراف مزاج و فساد هیئت دماغ و اختلال احوال حسّی صاحب رویا بود۔ چون کذب در اقوال و
سیرت نامرضی و صرف اوقات در امر خسیس چنانکه بقیهٔ آثار صفات جمیله در ضمن آن مستهلک گردد و الا مع
بالعکس اذا کان الحال بالعکس و آنکه رسول علیه الصلوٰة و السلام فرمود که اَصْدَقُکُمْ رُؤْیَا اَصْدَقُکُمْ
حدیثا اشارت است۔ بایں معنی چون این معانی مفهوم شد۔ اکنون بدانکه حظوظ طبقات نوع انسانی از
ادراک اسرار و معانی عالم مثال و ارواح وغیره بواسطهٔ خیال مقید در حالهٔ نوم بر چند قسم است۔ بعضے آنانند
که رویاے ایشان به تعبیر محتاج است۔ و بعضے آنانند که رویاے ایشان قابل تعبیر نیست و این قوم بر دو
قسم اند قسم اوّل محجوبانند که صفات تقیدیه و احکام انحرافات خلقیه بر نفوس ایشان غالب گشته است
و کدورت نفسانی و هیئت قواے روحانی مشرع خیال را که منفصل است بعالم مثال مسدود کرده و به آسانی

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

ظلمت قواے خبیثہ از مطالع اسرار دور افتادہ واز خلعت کرامت تعریفات آلہی محروم گشتہ و بیداری این قوم
عین خواب است وخواب عبث نہ بیداری ایشان را ثمرہ وخواب ایشان را نتیجہ تحسبہم ایقاظا وہم رقود
سواء محیاہم ومماتہم قسم دوم متوسطان اہل سلوک اند کہ آئینہ دل خود را مستعد قبول فیض معانی واسرار
عالم مثال ساختہ اند۔ واز قرب شرع خیال بحکم انقطاع از خلائق بنجا و زنگ کردہ۔ پس در حالت نوم آنچہ از اسرار
عالم مثال عکس بر آئینہ دل ایشان زند عکس آن از دل بدماغ زند۔ چون عکس عکس ظاہر بصورت اصل است
محتاج بتعبیر نباشد وآن اول حالت خلیل است و دیگر انبیا علیہ وعلیہم السلام واما آن قسم کہ رویاے
ایشان بتعبیر محتاج است ہم دو قسم اند قسم اول متوسطان دوم کاملان اما متوسطان آن طائفہ اند کہ در
بعضے اوقات جمع ہم از تعلقات جسمانی میکنند وبسبب فراغ از شواغل آئینہ دل ایشان اندک صفاے پذیرد
و بعضے معانی از عالم مثال در وے منعکس میگردد۔ وعکس آن عکس بر دماغ میزند و بواسطہ بقیہ روح
آثار اوصاف ذمیمہ اثر حدیث نفس بآن ممتزج میگردد۔ وقوت مصورہ آن معنی ممتزج را در کسوت خیال عرضہ
میدہد وامثال این چنین رویا را معبرے فطن میباید کہ بہ امعان نظر اثر حدیث نفس را از معنی مجرد تمیز کند
قسم دوم کاملان اند کہ ذہب نفس را از معانی در بوتہ مجاہدہ صاف گردانیدہ اند وآئینہ دل را از زنگار
طبیعت پاک کردہ وقدم ہمت در سیر الی اللہ بر کنگرہ اوج کبریا زدہ و در میدان شہود از کرہ وبیان و
روحانیان ملاء اعلے سبق بردہ طی بساط زمان ومکان کردہ۔ کلہم او بار امکان پس پشت انداختہ اسرار
ازل بر لوح ابد خواندہ از روزن ازل نظارہ صحراے ابد کردہ بر مدارج ابراج اسماء وصفات عالم جبروت
عبور کردہ واز مشرق ہویت غیب طلوع کردہ عرش دل را مستوئے حضرت آلہیت گردانیدہ پس چون دل
این طائفہ خزانہ اسرار حق گشتہ است در حالت نوم عکس بعضے ازان اسرار کہ در خزانہ دل متوطن است بدماغ زند
وقوت مصورہ آن عکس را در کسوت خیال مقیدہ بر ذہن عرضہ دہد وچون عکس بصورت اصل نیست لاجرم
بہ تعبیر محتاج باشد واین نوع خواب کمل است از انبیاء ورسل وخواص اولیا صلوٰۃ اللہ وسلامہ علیہم اجمعین
چون معلوم کردی کہ آن طائفہ کہ رویاے ایشان قابل تعبیر نیست دو گروہ اند یکے ناقص ویکے کامل وآنہا
کہ بہ تعبیر محتاج است ہم دو طائفہ اند یکے ناقص ویکے کامل اکنون بدانکہ در ظہور نتیجہ بعضے از مقامات

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

تاخیرے مے افتد و حکم بعضے سریع الظہور مے باشد ای عزیز تاخیر ظہور نتیجۂ رویا نزد ارباب تحقیق دلیل
است بر علو مرتبۂ نفس صاحب رویا زیرا کہ چون قوت عروج نفس در ادراک بکمال رسد خرق حجب عالمہاے
علوی کند و در محل اعلے کہ خزانہ علیم قدیم است مطالعۂ این امر قریب الوقوع کند ولابد بعد از طلوع این سالک
آن امر از ان حضرت بہر عالم از عالمہاے عالیہ کہ نزول کند مدتے مکث میکند و بحکم تصرف اسمے کہ ربّ و
مدبر آن عالم است منصبغ میگردد و از آنجا بعالمے دیگر نزول میکند و در حدیث آمدہ است - ان الامر
الالٰھی یبقی فی الحق بعد مفارقتہ سماء الدنیا ثلثۃ سنین حتّٰی یصل الی الارض و بدین تقدیر اثر نتیجۂ
بعضے رویاے اہل کمال بعد از چہل سال ظاہر شود و خواب یوسف صدیق علیہ السلام ازین جملہ بود کہ گفت
انی رایت احد عشر کوکبًا والشمس والقمر رایتہم لی ساجدین تا آن روز کہ گفت ھٰذا تاویل
رؤیای من قبل قد جعلہا ربی حقًا - نزد اکثر مفسرین و اہل تواریخ چہل سال بود و سرعت ظہور حکم
رویا دلیل است بر ضعف حال رائے کہ قوت ترقی و عروج ندارد کہ کیفیت صور امور و حقایق کو این مقدرہ
از عوالم عالیہ اخذ کند و غایت ترقی وے در حالت اعراض از تعلقات جسمانی و شواغل نفسانی آنست
کہ آنچہ از فلک قمر بقضاء جو نزول کردہ بود بقدر صفاء نفس ادراک بعضے از ان امور کند و از آنجا تجاوز
نتواند کرد و قوت عروج بعالم علوی ندارد و لاجرم بسبب قرب آن امر مدرک ظہور اثر و نتیجۂ رویا در تاخیر
نیفتد ایزد تعالے خطوات انفاس سالکان منازل اعلے و قاصدان مقاصد اقصے را از آفات عوارض
صدور و آثار شوایب موانع محل شہود در پناہ عصمت محفوظ و مصئون دارا و منہ و کرمہ اِنّہٗ قَرِیبٌ مُّجِیبٌ
وَالْحَمْدُ لِلّٰہِ وَحْدَہٗ والسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰے ؁

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

رساله نمبر چار

مشارب الاذواق

شرح قصیدهٔ میمیهٔ فارضیه

حمد اعم وثنای اتم حضرت ودودی را که صفای مودت و وفای محبت را تاراج وطوق جانهای
شیفتگان عکس جمال و مفتاح ذوق سوختگان سبحات جلال ساخت روحی که مخموران ورود درد و مغمومان
سوز اشتیاق را به اقداح افراح شراب افضال بنواخت لطیفی که لطایف جودش ناقصان ظلمت خاک
را بتوالی رشاش کرم ذروهٔ جمال بخشید جمیلی که از ساقی عکوس انوار جمالش مهجوران بادیهٔ هیمان و رنجوران
زاویهٔ احزان را شربت وصال رسید به اظهار آثار نفس رحمانی سائران عرصهٔ وجود را بار عام داد به اظهار
اسرار حقایق عرفانی والهان خطهٔ شهود را آرام داد و صلوات زاکیات و درود نامیات بر صاحب لواء
و کوثر و مقتدای اهل محشر بحر عالم توحید بدر فلک تحقیق سید انبیا محمد مصطفی صلوات الله علیه و بر اهل
بیت او که کاشفان اسرار عرفان و واصفان انوار وجدانند اما بعد یقول العبد الفقیر الجانی علی بن شهاب
الهمدانی عفا الله عنه بکرمه و وفقه لشکر نعمه چون طائفه از اعیان اولیا و وارث انبیا علیهم السلام که والهان
عرصهٔ هیمان و شاربان مدام عرفان اند قومی که ارواح طاهره و اسرار باهرهٔ ایشان در خطائر سرمدی اسرار
قدم دیده و ذوق لذت انس از جام ملاطفت کرم چشیده بر ارایک شهود در سایهٔ سرادقات جمال پروردهٔ
اقداح شراب محبت از دست ساقی قرب خورده چون آنجا بتعاقب تجلیات اسرار جمال مست وحدت
گشتند اینجا از بقاء خمار آن مستی در میخانهٔ عشق حدیث محبت در پیوستند و حقایق اسرار احوال این قوم در
لباس می و میخانه و زلف و خال بر مسامع ارباب کمال عرضه دادند و گروهی از ظاهر بینان محجوب

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

که حوصلهٔ درک آن معنی نداشتند اشارت این قوم طامات بیحاصل پنداشتند از سر جهل وعناد طعن وانکار بر احوال واقوال اہل حق روا داشتند وچون قصیدهٔ میمیه شیخ عارف محقق ابوحفص فارض مصری قدس سرهٗ ازانجمله بود که ابواب ابیات آن مشحون لطایف وحقایق واصداف الفاظ آن مملو جواهر وقایق است مبنی بر استعارات از ذکر مدام ومیخانه وکاس وساقی موسس بر اشارات به نتایج آثار تجلیات جمال وجه باقی بجهت ردّ انکار محجوبان جامد ورد ع اصرار طاعنان جاحد بر اثر هر بیت کلمهٔ چند بر سبیل اختصار تحریر افتاد وبحقایق اشارات ودقایق مرموزات ولطائف استعارات وغرائب نکت واشاراتے که میان این طائفه متداول است ایماے کرده شود. وبمقتضاے آنکه مبانی اشارات ومعانی عبارات این باکروهٔ غیبی مبین تفاوت اذواق سالکان ومعین تنوع حالات عارفان خواهد بود این رساله را مشارب الاذواق نام کرده شد چه هر سالکے را از حقایق مشرب عرفانی وهر ذائقے را شربے وهر شاربے را سکری خاص بود که اختصاص وامتیاز او گردد. ودر هر حدے از حدود وجود ودرجهٔ از درجات شهود وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِّمَّا عَمِلُوا وچون فهم معانی الفاظ این قوم موقوف است بمعرفت اصطلاحاتے که مخصوص است به احوال این فریق ومنسوب بعبارات اقوال اہل این طریق پیش از شروع در ابیات احتیاج افتاد بتمهید مقدمهٔ در بیان حقیقت محبت و ذوق وشرب وری وسکر واسامی ومراتب ولوازم وعوارض واقسام وحقایق آن فاقول وبالله التوفیق المقدمة ای عزیز بدانکه نزد این طائفه حقیقت محبت عبارت است از میل جمیل حقیقی بجمال مطلق جمعاً وتفصیلاً زیرا چه انجذاب هر فصلے باصل خود وانس هر جنسے با جنس خود تواند بود. ودر اخبار نبوی وارد است که إِنَّ اللهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ وچون جمال صفت ازلے جمیل مطلق است واسم جمیل مطلقاً جز حضرت جمیل را عز شانه سزاوار نیست. پس جمیل بحقیقت یکے بیش نبود وحده لا شریک له وهر حسن وجمال که بر صفحات وجود افراد واشخاص مراتب اکوان ومجالی امکان ظهور میکند همه عکوس انوار جمال آنحضرت است که در مظاهر ومجالی استعدادات ظاهر میشود. ودر مرایاے قابلیات وخصوصیات قوابل منعکس میگردد که عربیه

وکل جمیل حسنه من جماله … معار له بل حسن کل ملیحته

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

واین سبیل یا از مقام جمع بود بجمع وآن شهود جمال ذاتست - در مراتب ذات یا از جمع تفصیل واین معنی یا
در مرتبه اقرب بود وآن شهود جمال است در مرایاے صفات یا در مرتبه اوسط وآن شهود جمال است در
مرایاے افعال یا در مرتبه اقصی وآن شهود جمال است در مرایاے آثار واین غایت ظهورات الٰهی
ونهایت بروزات حضرت نامتناهی است - ودرین عالم امر منعکس گردد وطغراے یُحِبُّهُمْ اقتضاے
یُحِبُّونَهٗ کند واگرچه افراد ممکنات واعیان کائنات عکس این حقیقت را در مرایاے تفاصیل آثارے
مشاهده کنند وجمال مقید زایل را مقصود کلی دانند وبلذت وصال خرسند به درد هجر وفراق بند گردند - ولیکن
شهود بعضے از خواص در مرات افعال بود وقصور اخص مطالع صفات وفنا - وجود خلاصه اخص سبحات انوار
ذات - وچون حقیقت محبت امرے روحانی است حصول آن ذوقے ووجدانی باشد - ودقایق حقیقت
آن هر چند اکمل واصفی بود - اسرار این اوراتم واعلیٰ بود - پس حقیقت این به اصالت ذات واجب را بود
عزشانه وبه تبعیت ممکن را اَلْاَمْثَلَ فَالْاَمْثَل چه حقیقت محبت اخص احکام سلطنت مریدیت وارادت
صفتے بذات قدیم قایم وجود آن بدوام ذات دایم وخوارت همه ازین اصل خساست وعنایت یحبهم مفتاح
در دولت خانه یحبونه آمد وحدیث قدسی که الا طال شوق الابرار الی لقای وانی الیهم لاشد شوقا
تنبیه است بر محبت ذاتی واجب بظاهر ممکنات را اما محبت خلق حضرت صمدیت را اگرچه جمعے از قصور نظر انکار
آن روا داشتند - اما نزد اهل کشف وتحقیق تحقق مقام محبت اشرف صفات واتم کمالات بنده است و
چون اطلاق اسم در نص کلام وارد وبدلیل عقلی وکشفی ثابت است که محبت ثمره معرفت است وهر که معرفت
بذات معروف بیشتر محبت او کامله واسباب معرفت پنج است اول محبت نفس وبقا وکمال آن دوم
محبت محسن سیوم محبت صاحب کمال است چهارم محبت جمیل پنجم محبت حاصله از تعارف روحانی اوّل
محبت نفس واین بضرورت معلوم است که جمیع افراد واشخاص بشری طالب بقا خودند واهتمام همه در جذب
منافع ودفع مضار بجهت ابقاء وجود خود است - پس چون محبت وجود جبلّی انسان است محبت موجد
وجود که اصل وجود است ومظهر آن بطریق اولیٰ دوم محبت محسن است - چون تامل کند که احسان محسن بواسطه
تقلب احوال است که تقلب شیون الٰهی وتصاریف تغیرات اسباب ربانی باعثه علمی قطعی بر لوح محسن

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

ثبت میفرماید که سعادت او در ایصال نتائج احسان است بمحسن الیه ومحسن را در ایصال احسان چنان مضطر
میگرداند که نتواند که نرساند - پس جناب آنحضرت محبت اولی سیوم محبت صاحب کمال است چون
شخصے کہ بصفتے از اوصاف کمالیه موصوف است از علم وسخاوتقوی وغیره آن صفت کمال موجب محبت
میگردد - حضرتے که منبع جمیع کمالات است ومجموع مکارم اخلاق ومحامد اوصاف رشحه از فیض کمال
آن ذات است به محبت اولی چهارم محبت جمیل است چون جمال عاریتے که در حقیقت جز عکسی وخیالی
که از پس پردهٔ قاذورات وحاجز نجاسات مینماید ومع ذالک در هر آنے وزمانے بحدوث اندک عارضه
مے پذیرد وفی ذاته محبوب است - پس ذات جمیلے که جمال جمیع ممکنات عکسی از عکوس انوار جمال اوست -
به محبت اولی پنجم محبت ناشیه از نتایج تعارف روحانی چون این معنی موجب محبت میگردد ومقدر یکه در
ازل تقدیر ارتباط این اسباب فرموده بے علتے واستحقاقے هر آینه بمحبت اولی ای عزیز چون ازین مقدمات
ثبوت رابطه محبت میان بنده وحق بدلایل عقلی ونقلی مبرهن گشت ومعلوم شد که حقیقت محبت ذات
متعالیه عز شانه بنده را ازین روے محال است واین نوع اعتقاد سیرت جهال بلکه محبت حق بنده را عبارت
است از تجلی نفحات الطاف ربانی که از مهب بوادی عنایت بواسطهٔ تلاطم امواج دریاے ارادت که برزخ
غیب وشهادت واز اصول ایجاد اکوان ومفاتیح غیب اعیان است منبعث میگردد بامظاهر ظاهره
ومجالی زاکیه تواتل آثار قدوسی وحوامل اسرار غیبی اند تعلق میگردد ومرایاے بواطن مستعدان قبول
فیض جمالے را از کدورات آثار محال جسمانی وظلمت غبار شهوات نفسانی پاک میگرداند وبواسطهٔ رفع حجاب
علایق وعوایق ودفع عذاب قواطع وموانع به بساط قرب میرساند وجامهاے متعطشان زلال وصال
را در مقام شهود لذت شراب روح وانس مے چشاند ومحبت بنده حضرت صمدیت را عبارت است
از انجذاب سر سالک بتحصیل این معانی که منشاء سعادت طالبان ومنبع کمالات راغبان است - و
میل باطن طالب بدرک نتائج این حقایق که جمال حال او از زیور آن عارے وبسبب فقد این دولت بسته
بند مذلت وخواری است واین میل انجذاب که آنرا محبت خوانند بر چهار برج جمال مے نماید ودر هر چهار
مرتبه بظهور مے آید - خاص وعام واخص واعم اخص آنست که طلوع آن نتیجه مطالعه روح قدسی بود

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

تجلیات جمالی ذات را در عالم جبروت و این مقام صدیقان است و خاص آنکه بروز آن بواسطهٔ مکاشفهٔ قلبی و حقایق جمال صفاتی را در عالم ملکوت و این مقام مقربان است و عام آنکه ظهور آن بسبب ملاحظهٔ نفس بود خصایص جمال افعال را در عالم غیب و شال این مقام سالکانست و اعم آنکه صدور آن از راه مشاهدهٔ حسی بود در عالم شهادت و این بدایت مقام طالبان است و محبت ذاتی قابل تغیر و تبدیل نیست چه آنجا کشتے وجود محبت در بحر احدیت غرقه گشته است و هستی صفات موهوم او به دریاے فنا پیوسته و دور ها به بود نابود بسته زوام نام و کام رسته و اسما، و صفات متقابله درین حضرت رنگ وحدت گرفته بیت

تا تو باشی نیک و بد آنجا بود — چون تو گم گشتی همه سودا بود
هر که او در آفتاب خور رسید — تو یقین می دان که نیک و بد ندید

و محب جمالے صفاتی از قیدے خالی نبود. زیرا که شهود نتایج صفات متباینه اقتضا تمایز کند و طیران همت این مقام بجز صفات لطفے دون احتظاظ بوصول آثار آن مایل بود و جمال افعال بمعرض زوال نزدیک تر از جمال صفات و محب جمال افعال بقید اهتمام وصول آثار فیض احسان در بند و باستکمال نتایج تصاریف و شیون فضل و امتنان خورسند است این دو فریق بحسب حصول مطلوبات و وصول مهروبات از شائبه تحول و تغیر ایمن نبود و اشارت تنزیل ربانی که وَمِنَ النَّاسِ مَنْ یَّعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰی حَرْفٍ فَاِنْ اَصَابَهٗ خَیْرُ اِطْمَاَنَّ بِهٖ وَاِنْ اَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ اِنْقَلَبَ عَلٰی وَجْهِهٖ شاهد این معنی است اما جمال آثار که عکسے از اشعهٔ انوار آفتاب جمال ذات احدیت است که از پس چندین حجب اسماے و صفاتی و افعالی و آثارے بواسطهٔ تجلی حسن صور روحانی در مرات قالب متناسب ظهور کرده است و محاسن زلف و خال و محامل غنج و دلال محبوبات صوری کشف شراک رام طالبان بکمال جمال و خواطف هم مستسقیان زلال وصال است تا ساکنان ظلمت طبیعت و ظاعنان بوادی غفلت تهیج نائرهٔ عشق مجازی را قنطرهٔ محبت حقیقی سازند و بیمن ظلال این هماے همایون و فر اقبال این رفرف میمون مرکب همت از ظلمت آباد ناسوتی در روح آباد لاهوتی رانند و بدام و دانهٔ حسن و ملاحت حسی و غرب، و بهانهٔ جمال و ص

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

صوری که از پس پرده نجاست و وعاء خباثت جلوه گری میکند۔ از طلب کمال جمال حقیقی باز نمانند بیت

در عشق روی او نه حدوث و قدم مبین — گر سالک رہے تو وجود و عدم مبین
از پرتو جمال حقیقی بسوز پاک — گم گرد در فنا و دگر بیش و کم مبین
مردانه بگذر از ازل و از ابد تمام — سر ازل بخوان و تو لوح و قلم مبین
هر حسن یک رقم ز کتاب جمال اوست — در دفتر جمال نو کم شور قسم مبین

ای عزیز بدانکه جمعے از روندگان راه بواسطهٔ سبق کشوف ایشان بر اجتہاد در مرتبه محبوبان باشد وطائفه طالبان بسبب سبق اجتہاد در درجهٔ محبان و نسبت محبے و محبوبی از لوازم و عوارض ذات محب است و حقیقت محبت در عین ذات خود از تقید و تنزه مبرا و منزه و سریان فیض او بهمه محبوبان واصل و آثار فیض او بهمه محبان را شامل اگر آفتاب محبت از فلک عنایت و صحرائے وجود نتافتے هیچ محب در بادیه ذل طلب عز سایهٔ همائے وصل نیافتے۔ و اگر سریان آثار محب مرایائے قوابل محبے محبوبی را شامل نبودے اشعهٔ شموس جمال حقیقی از اوج عز محبوبی در حضیض ذل محبے کجا رخ نمودے چون بدلایل عقلی معلوم است که عز و افتخار شعار محبوب است۔ و ذل و افتقار و ثار محب و این دو صفت متضاد دانند و اجتماع ضدین محال مکرر حقیقی که جامع اضداد بود وان محبت است۔ چه اگر سطوت خواطف بروق محبت کسوت مستعار از هر محبے و محبوبے بر نکشیدے۔ هیچ محب در بزم اتصال شربت وصال نچشیدے۔ و از اینجاست که اهل کشف در محب بوئے از محبوبئے شنوند و در محبوب رنگے از حقیقت محبے بینند و نسبت محبے و محبوبے امرے مبهم دانند۔ زیرا چه هیچ محب قدم نیاز در بادیهٔ محبت نتواند نهاد الا بواسطهٔ جذب محبوب صورةً او معنیً و هیچ محبوب علم ناز در میدان عزیز نداشت۔ الا بواسطه تعلق محبت محب علماً و عیناً۔ پس بحقیقت هر محبوبے محب بود و هر محبے محبوب باشد و این معانی از غرائب اسرار محبت است باز چون آفتاب محبت از برج وحدت بتابد ظلال نسب و اضافات بسوئے عدم شتابد عارف محب و محبوب جز یک حقیقت نیابد بیت

تو هم انیس روان بودی — لیک از چشم سر نهان بودی

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

از تو مے یافتم خبر بیگمان	چون شدم بیخبر عیان بودی
من خود اندر حجاب خود بودم	ورنہ بامن تو در میان بودی
جانم اندر جہان ترا میجست	تو خود اندر میان جان بودی

ای عزیز بدانکہ نزد بعضے از اہل عرفان اصول مراتب وصفات محبت را بہ اعتبارات ذکر کنند صبابہ و شوق و رمقہ و ومقہ و وود و خلت و حب و توقان و عشق و ہوی وغیرہ اول لحظہ و رمقہ است و آن مادۂ محبت و اصل مودت است و آنرا از مراتب محبت شمرند و نہ چنان است زیرا کہ لحظہ و رمقہ محبت را بمثابۂ نطفہ است آدمی را چنانکہ را آدمی نخوانند ہمچنان لحظہ و رمقہ را محبت نگویند مرتبۂ دوم ومقہ است و آن نفس است بجہت نتیج کیفیت آنچہ قوت مدرکہ را از راہ حس حاصل گشت سیوم ہوا است و آن اول مودت و بدایت ظہور محبت است و این صفت از مراتب عین محبت است مرتبۂ چہارم ود است و آن اثبات آن سر است کہ از سقوط ہوی در باطن محب حاصل شد پنجم خلت است و آن اشتباک مودت و تخلل محبت است در خلال قوائے روحانی محب ششم حب است و آن تخلص سر محبت است از تعلق بغیر محبوب و تصفیۂ آئینہ دل از عکس نقش ماسوی المطلوب۔ ہفتم عشق است و آن افراط محبت است۔ و ازین جہت لفظ عشق را بر حضرت صمدیت اطلاق نکنند چہ در آنحضرت افراط و تفریط را مجال نیست و اشتقاق عشق از عشقہ است و آن گیاہے است کہ بر درخت پیچد و درخت را بے برو خشک و زرد گرداند ہمچنین عشق درخت وجود عاشق را در تجلی جمال معشوق محو گرداند تا چون ذات عاشقی بر خیزد ہمہ معشوق ماند عاشق مسکین را از آستانۂ نیاز در مسند ناز نشاند و این نہایت مراتب محبت و شوق و صبابہ و توقان و ہوے و اشجان وغیرہ ہمہ از عوارض و لوازم محبت اند نہ نفس محبت و چون برق و وجد و ذوق و شراب و ری و سکر از مقدمات و عوارض و لوازم محبت اند بحقیقت ہر یکے اشارتے کردہ شود و بجہت تعریف و تفہیم ایمائے کردہ آید ای عزیز بدانکہ برق نو بادۂ حدائق عالم غیب است کہ از بوادی کرم بواسطۂ سابقۂ عنایت بجانہا مستعدان کما لا روحانی میرسد و در حقایق ناسوتی معقب وجد میگردد و وجد عبارت است از وارد غیبی کہ بواطن

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

طالبان را بامید حصول آثار بروق عنایت وخوف فوت آن بلذت سرور بانکبت حزن متاثر میگردد وذوق عبارت است از مبادی تجلیات افعالی وشرب نتائج آثار اوسط تجلیات صفاتی وریّ آنکه نهایت تجلیات عقول سالکان ومرایاے قلوب عارفان ازکوس اسرار تجلیات افعالی وعکوس انوار تجلیات صفاتی استفاضه تواند کرد وسکر عبارت است از ورود واردی مدہش که بصولت استیلا مانع حس گردد از ادراک محسوس وذاہل نفس از تمیز میان مطلوب ومرہوب وموجب فرق میان سکر صوری ومعنوی تماثر سبب تبعید شعاع انوار عقل است از عالم نفس وحس چه استتار نور عقلی بواسطه غشیان ظلمت طبیعت وتغیر مزاج سبب سکر صوریست زیراچه حقیقت نور چنانکه بوروه ظلمت ساتر مستتر میگردد بطلوع نور قاہر ہم متواری میشود ومحال سلطنت این وارد درمیان شہود بود اما چون حال مشاہده از شائبه تحول ایمن گردد- وبطریق تکرار واستقرار مقام سالک شود وحقیقت مشہود باستمرار شہود انیس شاہد گردد وہر جزو از اجزاے وجود واجد بسبب حصول الانس بوصول جنس باصل خود باز گردد ومجال جولان تصرفات حسی ونفسی بشعاع نور عقل منور شود- وباز تمیز میان منفرقات ومحسوسات پیدا آید واین حال را صحو ثانی وجمع الجمع خوانند- وچون این مقدمات محقق گشت بعد ازین در شرح ابیات شروع کرده آید بعون الله وحسن توفیقه قال رحمة الله علیه

شربنا علے ذکر الحبیب مدامة   سکرنا بها من قبل ان یخلق الکرم

بدان ای عزیز اسعدنا الله وایاک مصانع نہال العرفان وجعلنا وایاک من اهل الایقان که چون حق جل وعلا بمقتضاے جود افراد واشخاص مراتب امکان را از ظلمت آباد نابود بصحراے وجود آورد وبعموم تجلیات رحمانی ہرکس را لائق استعداد امتیازے بخشید وہر فریقے از منبع آن اختصاص ذوق امتیازے چشید وبخصوص تجلی رحیمی بعضی را از انواع انسان به خلعت ہدایت ایمان وکرامت عنایت عرفان مشرف گردانید واز حضیض منازل درکات وہمی وعلمی وعقلی بذروه درجات ذوقی وعینی وشہودی رسانید وچون حصول این کمال جز بفناے صفات اضافی وتعین ذاتی میسر نمے شود وانخلاع از لباس اوبار ہستی وتشتتات صفات نفسی ممکن نیست الا بسطوت سکر شرابے

صورتها داران به سطوت غلبات نور شهود موجب سکر معنویست

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

که از نتائج فیض آثار ذکر محبوب حقیقی صباح و رواح بمذاق جان والهان محبت و تابهان بیدلی مودت
میرسد و کمال حکمت فاطر حکیم آن اقتضا کرد که ذوق شاربان مشارب عرفان در قدم اول از عین سلسبیل
و امتزاج زنجبیل بود تا شدت حرارت نار طلب محرق صفات سالک گردد. پس غلت تعطش آن مستقیان
بادیهٔ طلب را بشراب کافوری تسکین دهند تا بواسطهٔ حصول برد الیقین که فنا من لم یکن و بقا من لم
یزل مشاهده افتد. پس به افاضهٔ رحیق مسک واردات غیبی و مسامرات سری مشام جان شاهدان مشاهدهٔ
جمال و قاصدان مقاصد آن معطر گردانند و السنه و بیان اهل جذبات را که عرایس ابکار و مخدرات پرده
اسرارند به مهر من عرف الله کل لسانه ختم کنند و این سه مرتبه مقرون بود بذکر محبوب که آن مهیج نائرهٔ شوق
عاشقان و مکمل وجد واجدان و مورث دهشت هایمان است و مراد ازین ذکر ثمرهٔ مکاشفات سالکان
و نتیجهٔ مشاهدات نه آنچه میان عامهٔ خلق متعارف است پس مرتبهٔ چهارم اشجار وجود کاملان مکمل که
مقربان بارگاه عنایت و مشرفان عرصهٔ ولایت اند بتلقیح هبوب تسنیم نسمات روح اسرار قربت و تحقیق
نقود سربان انوار وحدت مثمر تکمیل ناقصان امراض طبیعی و سبب تهذیب بدنسان ادناس بهیمی گردد
درین مرتبه وجود نماند چه تصحیح این مقام بعد هستی موهوم بود بتحقیق ظهور وجود حقیقی و اندراج وجود ذاکر در
حقیقت مذکور و ازین جمله مفهوم گردد که ذوق شراب زنجبیل تحفهٔ ذاکران لسانی شد و کاسات شراب کافوری
نصیب ارباب قلوب آمد و تجرع اقداح رحیق مختوم نزل روحانیان گشت ای عزیز مراد این طائفه
از شرب قبول افاده و اعیان مراتب وجود است و دوام فیض تجلیات ذاتی و صفاتی و افعالی را در منازل
عالم افعال و مدارج سمو صفات و معارج علو ذات بقدر استعدادات و قابلیات تا این معنی سبب ظهور
و اظهار کمالات اسرار ملکوتی و انوار جبروتی گردد در مظاهر عنصری و مناظر بشری و عیاران کوی طریقت
و مبارزان میدان حقیقت این شراب در مجلس الست از دست ساقی مشیت نوشیدند و آثار نشئهٔ آن شراب
در نشاط دنیوی ظاهر گشت و نشا نشده این خمار و سکر در موطن اخروی جز شربت وصال موعود نیست **نظم**

ای ساقی از آن می که دل و دین مست است	بی خویشتنم کن که هستی آئین من است
نفرین تو خوشتر ز دعای دگری	زیرا که دعای غیر نفرین من است

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

قال رحمة الله علیه

لها البدر کاس وهی شمس یدیرها　　هلال وکم یبدو اذا مزجت نجم

ضمیر لها عاید بمدامه است و بدر مبتدا است و خبر وے کاس و واو وهی حال را است وضمیر در یدیرها عاید است بشمس و هلال و نجم فاعل یدیر و یبدو و تقدیر کلام این بود که البدر کاس للمدامة والحال انها شمس یدیرها الهلال وکم من نجم یبدو اذا مزجت المدامة بالماء شبه الساقی بالهلال لا دورانه الکاس علی اهل المجلس شاید که مراد ناظم ازین معانی اعیان خارجی بود و شاید که بدین عبارت حقایق نفسی خواهد بتقدیر اول مراد از بدر روح محمدی بود که مظهر آفتاب احدیت و وعاء حقیقت محبت است و مراد از هلال علی باشد که ساقی کوثر شراب محبت ذو الجلال و موصل متعطشان فیافل آمال بمورد زلال وصال او است که انا مدینة العلم و علی بابها و چنانکه هلال غیر بدر نیست بلکه جزوی از وست سید اولیا را با مهتر انبیا همین حکم است که خلقت انا و علی من نور واحد علی منی و انا منه و از امتزاج احکام شرایع مصطفوی و اعلام حقایق مرتضوی نجوم مشارب اذواق اعیان اولیا علیهم السلام ظاهر شد و آنکه سید انبیا در حق مهتر اصفیا فرمود که انا و انت ابو هذه الامة اشارت بدین معنی است زیراکه منبع اسرار توحید و مطلع انوار معالم تحقیق اوست و حصول کمال درجات اسرار جمیع اهل کشف و شهود از ینبوع هدایت او بود و هست و خواهد بود که انا المنذر و علی الهادی و بک یا علی یهتدی المهتدون چون این سر بر تو مکشوف شود بدانی که طوالع انوار حقایق هر ولی مقتبس از مشکوة ولایت علی است و با وجود امام هادی متابعت غیرے از اولے است و بتقدیر دوم مراد از بدر روح قدسی بود که در مرتبهٔ اضافت مستمد حقایق اسرار جبروتی و ملکوتی میگردد از منبع لاهوتی و در مقام خلافت نتایج و آثار آن فیض بساکنان عالم شهادت و راهروان راه سعادت میرساند و رود آن فیض سبب ظهور کمالات حقایق ناسوتی و بروز حالات رغبوتے میگردد و از هلال قلب مراد بود که سر لطیفهٔ روح انسانی و مربی قواے نفسانی است و مدیر اقداح شراب اسرار قدسی در مجلس حقایق قواے انسی اوست و چون آثار اخبار مشاهد قدسی

له یعنی ماہی است تمام جام مے مہر منیر و آن مہر منیر را ہلالے است مدیر کہ بسا اختر رخشندہ ہویدا گردد چون آتش مے زآب شود لطف پذیر

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

ورروائح کاسات شراب مواہد انسے بواسطۂ تصرفات روحی وخصوصیات قلبی امتزاج یابد از انجملہ وقایق صروب اعمال وحقایق نجوم احوال بظہور پیوندو بیت

تجلی جمالش رامظاہر در وجود آرد ۔ ولے چون پردہ بکشاید عدم بر مظہر اندازد

قال رحمۃ اللہ علیہ ؎

فلولا شذاہا ما اہتدیت لحانہا ۔ ولولا سناہا ما تصورہا الوہم

شذا رائحۂ طیبہ است وحان وکان میفروش راگویند وضمیر مؤنث در چہار کلمہ بیت عاید ہست بمدامہ والوہم فاعل انوار جمال مطلق میخواہد کہ عکوس تجلیات آن بر مرایاے ذرات وجودے تابد وہر فردے از افراد عالم امکان از آثار عکوس آن جمال تصوّر بود وتقدیر کلام این باشد کہ ولولا رائحۃ تلک المدامۃ ما اہتدیت الی حانہا ولولا ضیاءہا ما قدر الوہم ان یتصورہا من غایۃ لطافتہا

ای عزیز بدانکہ مراد از حان مقام محبت است واز رائحۂ طیبہ آثار کمالے ہیبا بد۔ پس اگر سطوت تاثیرات آن جمال بر آئینۂ نفسے وقلبی وسرے ظہور کند حقیقتے کہ حامل این معانی بود حسن سیرت خوانند۔ واگر بر ظواہر صفات لطائف جسمانی وقوالب جثمانی مبین گردند حسن صورت نامند۔ چہ بطون این تجلی منتج فصاحت وظہور آن مثمر صباحت است ولطافت حسن وجمال وملاحت خد وخال وچشم ولفریب وابروے ہلال مثال در صورت معاشق بردہ دلال از آثار عکوس آن جمال است چنانکہ ناظم گوید ؎

ذالک الا ان بدت بمظاہر ۔ فظنوا سواہا وہی فیہا تجلت

پس مراد از حان کہ منبع روائح طیبہ است جمال مطلق بود وشذا اشارت بجمال مقید والمجاز قنطرۃ الحقیقۃ میدان واسرار تجلیات جمالی بر مجالی الواح وجود میخوان در شرح مولوی جامی بعد بیت فلولا شذاہا این بیت آمدہ است ؎

ولم یبق منہا الدہر غیر حشاشۃ ۔ کان خفاہا فی صدور النہی کتم

اگر رہبر ستان نشدی نگہت مے ۔ مشکل بردے کسے سوئے میکدہ پے ۔ گر در چشم خرد نیافتے نور زوے ۔ کے درک حقیقتش توانستی کے ۔ زیاد وفغان کہ باز در کوئے مغان ۔ میخوارہ زمے نہ نام یابد نہ نشان ۔ زانگونہ نہان گشت کہ بر خلق جہان ۔ گشتہ است نہان گشتن او نیز نہان

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

و در سیر منازل حقیقت باقدام سعی میکوش و طلعت جمال غیبی از دیدهٔ وہم ہر نااہل مے پوش بیت

این سر نہ زہر سرے توان یافت	تا نور یقین کرا نمایند
ہر کس کہ بصورت آدمی شد	خاصیت آدمش ندادند

قال رحمۃ اللہ علیہ ے

وَإِنْ ذُكِرَتْ فِي الْحَيِّ أَصْبَحَ أَهْلُهُ	نَشَاوَى وَلَا عَارٌ عَلَيْهِمْ وَلَا إِثْمُ

ضمیر مؤنث در ذکرت عائد است بمدامہ و ضمیر اہلہ عائد بحی و نشوہ اول درجۂ سکر است یعنی لو ذکرت المدامۃ فی الحی لاصبح اہل الحی سکاریٰ من لذۃ سماعہا ولا ملحقہم بذالک عار ولا اثم مراد از حی مجموعۂ انسانیت کہ مجموعۂ معارف ذات الٰہیت موصوف است۔ و بادراک حقایق شیون و تصرفات ذات نامتناہی معروف و اہل حیّ قواے جسمانی و روحانی باشد و ذکر یا جہرے بود یا قلبی و یا سری یا روحی ذکر جہری مرتع قواے حسّی بود بواسطۂ قوت سامعہ ذکر قلبی منبع صفائی قواے نفسی بود اخضرار حافظ ذکر سری مورد قواے روحانی بود و زلال عرفانی بسبب مسامرات منکرہ ذکر روحی مطلع لمعان حیات علمی و سریان آن بحسب مناجات غیبی کہ لسان طلب قابلیات است۔ پس ذوق ذکر صوری نزل منہاج طالبان آمد و نشوۂ ذکر قلبی نور مصباح سالکان آمد و ری ذکر سری براق معراج عاشقان و سکر ذکر روحی فتوح مفتاح عارفان فی الجملہ چنانچہ ہر یک از حواس ظاہرہ را مشرب سکر و لذت قسمے از اقسام عالم شہادیست۔ چوں لذت قوت باصرہ از ادراک الوان و اشکال و لذت سامعہ از درک نغمات اصوات و لذت قوت ذائقہ از ادراک طعوم ہمچنیں منبع حصول لذت و سکر ہر قوتے از قواے باطنہ حقیقتے از حقائق غیبی و ورود سرے از اسرار ملکوتی بود کہ ظہور آن ماحی اثم و عار شاربان عرفانی و مثبت عز و افتخار شاہدان مشاہدۂ احسانیست قال رحمۃ اللہ علیہ ے

وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدِّنَانِ تَصَاعَدَتْ	وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمُ

ے آن مے خواہم کہ عقل از دست شود * سر رشتۂ اختیار از دست شود * مطرب چو بوصف او سرود آغاز د * ہر زندہ دلے کہ ہشنود مست شود

ے درد کہ حریف دردی آشام نماند * و ز بادہ بجز درد و جام نماند * کرواز دل خم زلطف میل صعود * در خم کدہ ہا از و بجز نام نماند

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

تقاعدت یعنی ظہرت بود۔ بطریق مجاز وضمیر آن راجع بمدامہ وضمیر منہا عاید بحقایق ظاہرہ از ونان وتقدیر
کلام این بود کہ والحال ان تلک المدامۃ من بین احشاء الدّنان ظہرت ثم اختفت بمذاق اذواق
الشّاربین بحیث لم یبق منہا فی الحقیقۃ الا اسمہا۔ یعنی حقیقت آن شراب از ونان بواطن شرابان
تحمل جوش برآورد۔ حقائق آثار آن بر صفحات وجوہ اولیا وفلتات السنۂ اصفیا بجہت تربیت طالبان
وتنبیہ غافلان ظاہر گشت واز غایت لطافت چنان در مشامات استعدادات قوابل نفوذ کرد ودر
خصوصیات اشخاص مختفی گشت کہ از کیفیت آن تصرفات جز اسمے باقی نماند وجمعیکہ این بیت را بر نفی
ولایت حمل کردند۔ آن از قصور نظر ایشان بود زیرا کہ بدلیل کشفی ونقلی ثابت گشتہ کہ در ہر عصر وزمان جماعتے
از مخصوصان عنایت الٰہی وبرگزیدہ الطاف نامتناہی باشند از اقطاب وافراد واوتاد وابدال وغیرہ
ہم کہ ابدان زاکیہ ایشان سبب نظام جہان فانی وانفاس طیبۂ ایشان مرد بلیات آسمانی بود وحدیث
نبوی شاہد این معنی است کہ لا یزال طایفۃ من امتی علی الحق ظاہرین لا یضرہم من خالفہم
حتّی یاتی امر اللّٰہ ودلیل بر ضعف تصور این قوم آنکہ در عصر ناظم چندین کس از مشاہیر مکمل موجود و
معروف بودند چون شیخ سعد الدین حموی وشیخ سیف الدین باخرزی وشیخ شہاب الدین سہروردی
وشیخ نجم الدین رازی المعروف بدایہ نقل است کہ ناظم علیہ الرحمۃ مدت شش ماہ در محروسہ مصر در جامع
ازہر معتکف بود وشیخ محی الدین عربی رحمہ اللّٰہ در طبقۂ علیا ہمدران ایام معتکف بود ومیان ایشان ملاقات
ایشان اتفاق نیفتاد ومدعاے ثانی آن است کہ آن زمان ظہور ولایت بود۔ پس ناظم در زمان قطع ونفی ظہور کردہ
باشد واین محال است بیت

ترا گر دیدۂ احول نبودے ترا از صحبت خود کار خام است	حدیث آخر واول نبودے دگرنہ ظاہر وباطن کدام است

قال رحمۃ اللّٰہ علیہ ۵

وَاِنْ خَطَرَتْ یَوْمًا عَلٰی خَاطِرِ امْرِءٍ	اَقَامَتْ بِہِ الْاَفْرَاحُ وَارْتَحَلَ الْھَمُّ

۵ اربادۂ عشق غصہ برباد شود کو ویران شدہ حادثہ آباد شود ۔ بر خاطر غمگین بگذرد رشاد شود کو ز آندہ وغم زمانہ آزاد شود ۔

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

از خاطر قلب مراد است وایں تسمیه محل بود . باسم حال وفاعل آن مدامه و یا در ضمیر به سببیت راست
و مراد از روز نزد ارباب کشف و شهود وقت است که آن را آن خوانند یعنی اگر آنی از آوان تهیئه قلب
تعرض هبوب نفحات رانسیمی از نسمات فضا خطائر قدسی و روحی از روائح لطافت مشاهد انسی بر
ریاض قلوب مخموران شراب حانات روحانی و مهجوران اوطان جوار قرب رحمانی گذر سازد خمار احزان
وحشت هجران براحت افراح اقداح زلال وصال مبدل گردد چنانکه ناظم گوید ؎

	نهاری اصیل کله ان تنسمت وان رضیت عنی فعمری کله	او ائله منها برد تحیتی اوان الصبی طیبا وعصر الشبیبة

قال رحمه الله ؎

	ولو نظر الندمان ختم اناءها	لاسکرهم من دونها ذلک الختم

ندمان رفیقان مجلس شراب راگویند و آن جمع ندیم است و دون درین محل بمعنی حذ است و ضمیر آن راجع
بمدامه است یعنی اگر ارباب قلوب و اصحاب مکاشفات غیوب که شاربان زلال کمال و شاهدان مجلس
وصال اند نظر استبصار بر طلسم گنج مخفی انداز ند که حهر انا ء آن شراب است ظهور لمعه از لوامع تجلیات
جمالی رسوم طیران همم همه را در بحر حیرت و هیمان غرق گرداند ای عزیز چون جمال صوری که عکسی از اشعه
انوار جمال حقیقی است با آنکه در تردد هبوطی بر چندین هزار مراتب روحانی و جسمانی گذر کرده از هر یک
از آثار بعد و کدورتے از محن فراق با او همراه گشته و با مظاهر مظلمه کثیفه امتزاج یافته چون حقیقت
خود را بر منظر ارباب عقول جلوه مے دهد ـ عقول و نفوس جمله را مخلوب و مجذوب و مجنون مے سازد و جانها
در بوته محن محبت مے گدازد ـ اینجا بدانی که شرح اذواق شاهدان حقائق جمال مطلق و واصلان فروه
کمال محقق در حیز بیان زبان نگنجد و لسان میزان هیچ عقل آن را نسنجد بیت

؎ روزے من بتمامی در خوشی هوائے آخر روز است اگر یاد خوش بود و اول آن روز از طرف محبوبه بدانکه جواب سلام از جانب وے بود ۱

؎ واگر راضی شود آن محبوبه از من پس عمر من بتمامی وقت طفولیت است از روئے خوشی و وقت جوانے است ۱۲

؎ یارب چه است اینکه بود همواره گوند اینکه پر هیزم از و صد پاره ده گر مهر ختمش نگرد دیخواره گو بے باده شود مست از ان نظاره ۲۰

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

حرف عشق از سر زبان دورست ‌‌‌‌‌‌‌‌ شرح این آیت از بیان دورست
هر خسے کے رسد بمعنی عشق ‌‌‌‌‌‌‌‌ طالب کام زین نشان دورست

قال رحمه الله

وَلَو نُضِحُوا مِنهَا ثَرىٰ قَبرِ مَيِّتٍ ‌‌‌‌‌‌‌‌ لَعَادَتْ اِلَيهِ الرُّوحُ وَانتَعَشَ الجِسمُ

نضح پاشیدن آب است وثری خاک غناک است . وانتعاش برخاستن وضمیر اول عاید بمدامه وثانی بمیت والروح والجسم فاعل عادت وانتعش یعنی اگر شاربان زلال عرفان که ندماے مجلس شهود اند لقیۂ از اقداح عنایت ولمعۂ از مصباح هدایت که محی قلوب وارواح ومنور نفوس واشباح است . برحال غافلی از مردگان مقبرۂ غفلت وجهالت گمارند بحیات معنی زنده گردد . وبجد روح روح عرفانی از قبر جهالت وحرمان برانگیخته شود وآتش تاسف فوت مطلوب مقوی طلب او گردد . بیت

تو آن انفاس رحمانی که جانها از دمت یابند ‌‌‌‌‌‌‌‌ تو آن دریاے عرفانی که مے شوید خجالتها

قال رحمه الله

وَلَو طَرَحُوا فِي فَيْءِ حَائِطِ كَرمِهَا ‌‌‌‌‌‌‌‌ عَلِيلاً وَقَد اَشفىٰ لَفَارَقَهُ السُّقمُ

اشفی اے قرب من الهلاک علیلاً مفعول طرحوا بود وضمیر اشفی عاید به علیل اى عزیزید انکه درحقیقت مے سایهٔ کامل مکمل وحائط بدن مرشد که وعاء حقایق واسرار وانا معارف وانوار است وکرم دل صاحب کشف بود که مورد خطاب حکمت ومنبع شراب محبت است ومراد از علیل محجوبان غافل ومحروم عاطل است یعنی اگر مریضے بسبب غفلت وحرمان وسقیمی بواسطۂ سقاوجهل وخسران در ظلمت تیه بعد وجهالت بهلاک ابدی نزدیک شده باشد چون در سایۂ هماے کاملے از مشرفان ولایت وطن ساز دبعون ضیاء انفاس آن صاحب دولت از ظلمت امراض شکوک وجهالت بفسحت فضاے انوار یقین ومطالعۂ انوار کمالات اسرار دین مصحح ومزین گردد نظم

۱؎ عاشق نتواند که زمے پرهیزد کو خاصه زمے که شور عشق انگیزد ٭ یک جرعه بخاک مرده زانمے ریزد کو جان ز تنش آید ز لحد بر خیزد ،،

۲؎ گر مست مے عشق ببازار رود کو از دیدنش اندوه خریدار رود ٭ در سایۂ دیوار زمے خانه دوست کو بیمار ز مرگ از تن بیمار رود ٭،،

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

جامازے عشق یک قطرہ بدل دہ ۔۔۔ تا در دو جہان یک دل بیمار نماند

قال رحمہ اللہ

وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَانِهَا مُقْعَدًا مَشَى ۔۔۔ وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرِىٰ مَذَاقَتِهَا الْبُكْمُ

فاعل مشی ضمیر است راجع بہ مقعد و فاعل ینطق بکم است و ضمیر حان و مذاقہ عاید بمدامہ یعنی اگر محجوب عاجز کہ بروفت ہوائے نفسانی اقدام ہمت او را از سیر الی اللہ معطل کردہ باشد یا ناقصے کہ از قلت استعداد فطری لسان مقال او از ابراز دقائق معانی و اخراج حقایق عرفانی از مدارج خزائن روحانی قاصر بود اگر بجوار قرب حانوت ولایت مشرف شد آثار تریاق صفائی محبت مزیل امراض و افلاح او گردد و باعث اداء حقوق مودت محرک سیر او شود و کنوز جواہر معارف و ینابیع اسرار حکمت در زمین استعداد او مدفون و مستعد بود بتحقیق اخلاص در مجازی نطق او بظہور پیوند و بیت

زمن اے دوست این یک پند بپذیر ۔۔۔ برو فتراک صاحب دولتے گیر
کہ قطرہ تا صدف را در نیابد ۔۔۔ نگردد گوہر روشن نتابد
اساس کار و سقتے محکم افتاد ۔۔۔ کہ موسٰے را خضر میگردد استاد

قال رحمہ اللہ

وَلَوْ عَبِقَتْ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسُ طِيبِهَا ۔۔۔ وَفِي الْغَرْبِ مَزْكُومٌ لَعَادَ لَهُ الشَّمُّ

فاعل عبقت انفاس است و الشم فاعل عاد و ضمیر اول عاید بہ مدامہ است و ثانی راجع بہ مزکوم و از شم قوت شامہ مراد است و تعبیق بوئیدن باشد و اینجا عبقت بمعنی نکہت است ۔ یعنی اگر نسیمی از نفحات ربانی و نفحہ از تجلیات رحمانی از مشرق غیب لاہوتی طلوع کند و در مغرب جثہ ناسوتی مفلسی فاسد الاستعداد بحکم اتفاق مجاری آن نسیم غروب کند بتاثیر نفوذ سریان طیب آن نسیم قوائے مدرکہ او حیات ابدی یابد و شہود بروق تجلی جمالے مشتعل نیران شوق بیچارہ شود و در انزعاج طلب و ابتہاج طرب قابل واردات

۱ آن میخواہم کہ سالک ماندہ بجائی گو یا بدر ہوائے قرب او قوت پائی گو ور کبک کند تخیل چاشنیش گوگر وو زبان بستہ اش عقدہ کشائی ۲

۲ مے جان رسیدہ از عدم باز آرد گو شادی دل غرقہ بغم باز آرد + گر بوے دہد مشرق در جانب غرب گو مزکوم ان را قوت شم باز آرد + ۱۲

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

غیبی و حامل اسرار تجلیات ربانی گردد **بیت**

اگر آن شہ نظر یک دم بحال من بر اندازد	ہزاران طایر قدسی بہ پیش من پر اندازد

قال رحمہ اللہ

وَلَوْ خُضِبَتْ مِنْ كَاْسِهَا كَفُّ لَامِسٍ	لَمَا ضَلَّ فِي لَيْلٍ وَفِي يَدِهِ النَّجْمُ

مفعول مالم یسیم فاعله خضبت کف است و فاعل ضل ضمیر عاید به لامس مراد از کف قلب است و از نجم کاس یعنی اگر جام شراب محبت که حقیقت آن تجلی از نجوم تجلیات لطف است مطلاقی دل طالبے گردد از غایت لطافت تاثیر آن جام آئینه دل طالب مصفا و نورانی گرداند و از امراض اخلاق بشری و ادناس صفات بهیمی خلاص یابد و استصحاب آثار آن تجلی منہج سالک گردد که بالنجم هم یهتدون **بیت**

بنور عشق توان در طریق جان رفتن	بپاے عقل درین راه کے توان رفتن
جنان جان نتوان یافتن بوہم و خیال	به بوے دوست توان اندران جنان رفتن

قال رحمہ اللہ

وَلَوْ جُلِيَتْ سِرًّا عَلَى أَكْمَهٍ غَدَا	بَصِيرًا وَمِنْ رَاوُوقِهَا يَسْمَعُ الصُّمُّ

جلیت صیغه مبنی للمفعول و اکمه کور مادر زاد را گویند و راوق آنکه شراب بدان صاف کنند و ضمیر راوق و فعل مالم یسیم فاعله راجع به مدامه است یعنی اگر حقیقتے از حقایق تجلی استعداد بخش که فیض اقدس عبارت از آنست بر بے بصیرتے از اجلاف بادیه غفلت ظاهر کرده شود تا بدان حقیقت دیده او بنور الله اسرار بین گردد و بوسیلت راوق مجاهدات طلب صماخ فهم طالب که سمع لطیفه قلب است واعی اخبار ربانی و مدرک اسرار روحانی شود که لا یزال العبد یتقرب الی بالنوافل حتی احبه فاذا احببته کنت له سمعا و بصرا **بیت**

اے ذروه تو بر عرش اعظم تافته	از عرش اعظم در گذر بر هر دو عالم تافته

[1] هر کسکه نهد بدست جام مے ناب نگردد کفش از عکس مے ناب خضاب ٭ در ظلمت شب گم نکند راه صواب نکو تنها ٭ بکف مشعله عالمتاب

[2] چوں مے صفت جلوه نمای یابد ٭ صد دیده کور روشنائی یابد ٭ ور زانکه رسد صدای پالودن او ٭ در گوش کرانه رسے رهائی یابد ٭

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

آن ذرہ ذریت شدہ خورشید خاصیت شدہ
سر تا قدم زینت شدہ بر ہر دو عالم تافتہ

بر عاشقان روئے تو بر ساکنان کوئے تو
از پرتو یک سوے تو کار معظم تافتہ

قال رحمہ اللہ تعالیٰ علیہ ؎

وَلَوْ اَنَّ رَکْبًا یَمَّمُوْا اَقْرَبَ اَرْضِھَا
لعم وَفِی الرَّکْبِ مَلْسُوْعٌ لَمَا ضَرَّہُ السَّمّ

یمموا اے قصدوا و سم بفتح و ضم زہر است ولما جواب لو است و سم فاعل ضرہ و ضمیر ارض عاید بہ مدا مہ یعنی چون جمعے از طالبان عتبۂ جلال و فریقی از قاصدان مقاصد امال در سیر منازل علوی قصد جوار حضرت مولی کنند در میان ایشان زمنی ملسوع بود کہ نیش افعی ہوے چشیدہ و الم زہر محبت دنیا بباطن او رسیدہ و باشیان ہلاک و خسران ابدی آرمیدہ و بہ التیام آثار تریاق محبت و یمن اجتماع ہم ہمایون آن عیسی نفسان خضر صفت وحشت شقا و الم بعد آن رنجور مہجور بہ انس و لذت و سعادت قرب مبدل گردد کہ ھم قوم لا یشقی جلیسھم بیت

زادم آن دست گرگشت حاصل
برین دریا روی ہمچون حواصل

ازآن کار تو آمد ہیچ در ہیچ
کزان مرغان قفس دیدی وگر ہیچ

قال رحمۃ اللہ علیہ ؎

ولو رسم الراقی حروف اسمہا علی
جبین مصاب جن ابراہ الرسم

فاعل رسم الراقی بود و فاعل ابراہ الرسم و جن فعل مالم یسم فاعلہ و ضمیر مضمر در وے و ضمیر ابراہ راجع بمصابا و رسم نقش است و مصاب دیو زدہ و از جبین قوت حافظہ مراد بود کہ حقایق اسرار ملکوتی و جبروتی بر لوح او مرتسم میشود و او دست کہ مدرک و ضابطہ معانی معقولات است یعنی اگر مرشدے کامل اسرار تفاصیل اسما و صفات محبت را از خواص و حقایق مراتب علویات و سفلیات و شرائط و آداب سیر سالک در منازل روحانیات و جسمانیات و کیفیت ترقی و وصول بمقام قرب بدست کاری تربیت و نصیحت و قلم ارشاد بر صحیفۂ باطن مصروع حرص و دیوانہ مجنون سکر شہوت و ہوا و مصاب مصائب ہدم دنیا رقم فرماید از علت تصورات وہمی و تخیلات نفسی خلاص یابد نظم

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

دوش مرا گفت یار چون ازین روزگار
چون بود آنکه یافت دولت خندان خویش

با دو سعادت رسید دامن یار آکشید
بر سر گردون زدیم خیمه و ایوان خویش

قال رحمة الله علیه ؎

وفوق لواء الجیش لو رقم اسمها
لاسکر من تحت اللواء ذالک الرقم

لاسکر جواب لو بود و الرقم فاعل او و من تحت اللوا مفعول او و از لوا ظل وجود مراد است که المتعابون فی ظلی و از جیش ارواح معینه و اشباح مشخصه و از رقم کیفیت سر تعلق قدرت بمقدورات یعنی اگر حقیقت آن شراب متفرق مدهش که سر قدرت عبارت از انست بر سطح لواء وجود مرتسم شود و عرائس ابکار اسرار ازلی بر از ایک از منه و امکنه که مواد ظل وجود و مظاهر لواء جود ند جمال طلعت خود بر بصائر لشکر مقربان و صدیقان که والهان سبحات جمال و نا یهان بیداء جلال اند جلوه دهند همه مست اسرار عنایت ازلی و پای بست آثار کفالت ابدی گردند بیت

ای چهره کون روشن از آفتاب رویت
در دام زلف و خالت دی نه سپهر چون مرغ

بر باد داده دل را آوازه فراقت
در خواب کرده جان را افسانه جمالت

عقلی که در حقیقت بیدار مطلق آمد
تا حشر مست خفته در خلوت جلالت

قال رحمة الله علیه ؎

تُهَذِّبُ اَخْلَاقَ النَّدَامٰی فَیَهْتَدِی
بِهَا لِطَرِیْقِ الْعَزْمِ مَنْ لَّا لَهُ الْعَزْمُ

فاعل تهذب ضمیر راجع بمدامه و اخلاق مفعول او و فاعل یهتدی من و ضمیر بها عاید به اخلاق و سببیت راست و لام طریق بمعنی الی است و لا له بمعنی لیس یعنی چنانکه شربت شراب صوری مزیل مواد متعفنه و فضلات فاسده است از بواطن معلولان امراض جسمانی همچنین شراب معنوی بواطن مستعدان کمالات حقیقی را از امراض اوصاف مهلکه و اخلاق مبعده از حرص و حسد و بخل و ریا و کبر و عجب که از لوازم قوای بهیمی و سبعی و مواد امراض قلبی و روحی است مهذب و مصفا میگرداند و بطالان خفیف کسالت را از مضیق فترت بفضاء سیر و از فضای سیر بذروهٔ اعلای سیر ساند بیت

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

اے بند تو غمگسار عاشق	وے بند تو گوشوار عاشق
اے گشتہ ہوائے رافت تو	از بہر تن نزار عاشق
از جذب کشیدن غم تو	ہر زیب و نظام کار عاشق

قال رحمۃ اللہ علیہ

وَكَرِيمٍ مَنْ لَا يَعْرِفُ الْجُودُ كَفَّهُ	وَحَلِيمٍ عِنْدَ الْغَيْظِ مَنْ لَا لَهُ الْحِلْمُ

فاعل یکرم من است در من لایعرف و فاعل یحلم من است در من لاله الحلم و کف فاعل یعرف یعنی وجود تاثیرات خواص شراب معنوی مواقع تصرفات سری و قلبی را از ظلمات اخلاق حرص و بخل و ادناس اوصاف کبر و عجب کہ از لوازم صفات بہیمی و سبعی اند در مقام تجلیہ و تزکیہ مزکی و مصفا میگرداند۔ باز در مقام تجلیہ ستر وجود سالک را بتحلی جود و سخا و زیور حلم و حیا مجلی و مزین میگرداند و خلیفۂ روح را در بارگاہ قلب بر سریر روح صفاے نشاند بیت

بیا کین عاشقے از سر گرفتیم	جہان خاک را در زر گرفتیم
زمین و کوہ و دشت و باغ و جانرا	ہمہ در حلۂ اخضر گرفتیم
زمین را از بہاران برگ و بر شد	ز سر خویش برگ بر گرفتیم

قال رحمۃ اللہ علیہ

وَلَوْ نَالَ قِدَامُ الْقَوْمِ لُثْمَ قَدَامِهَا	لَأَلْبَسَهُ مَعْنَى شَمَائِلِهَا اللَّثْمُ

قدم بلید کند فہم را گویند و قدام دہان بند خم راو لثام دہان بند آدمی را و شمایل اخلاق حمیدہ را فاعل نال لثم است و قدام مفعول وے و لثم دوم فاعل البسہ و ضمیر متصل بوے مفعول اول و معنی شمائلہا مفعول دوم وے از قدام تقوی و شرع مراد است کہ حاجز و مانع و عایہ وجود مرید صادق میگردد و از تقریب شبہات و مراد از لثام ارشاد شیخ عارف است کہ دہان نفس اماره طالب را بنصیحت و ارشاد از غیر اقتراف شہوات نفسانی و لذات جسمانی مے بندد و حاصل کلام آنست کہ اگر غافلی بلید کہ از اعلام و اخبار منازل سیر سالکان جادۂ کمال اطلاع نیافتہ باشد و اسرار حقایق عرفانی کہ در جبلت و استعداد ادم کوز است

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

بظهور نه پیوسته و تصرفات بصیرت او از قوت بفعل نیامده چون بمفتاح عزایم تقوی و شرع و مصباح نیاز و درد مهر موانع از دامن پیر کامل بر دارد فیض اسرار ولایت مرشد سبب اکتساب کمال او گردد **بیت**

گر سر سوداے او داری سرے	هر زمان بر آستان مے بایدت
در سر بازار او داری دلے	فارغ از سود و زیان مے بایدت
تا زمانی زوبه درمانی رسی تو	هر زمان ورد نهان مے بایدت

قال رحمة الله علیه ۵

یَقُولُونَ لِی صِفْهَا وَاَنْتَ بِوَصْفِهَا	خَبِیْرٌ اَجَلْ عِنْدِی بِاَوْصَافِهَا عِلْمٌ
صَفَاءٌ وَّلَا مَاءٌ وَّلُطْفٌ وَّلَا هَوَا	وَنُوْرٌ وَّلَا نَارٌ وَّرُوْحٌ وَّلَا جِسْمٌ

فاعل یقولون معتقد بان طلب کمالند و صفاء خبر مبتدا محذوف است اے وهی صفاء لا کصفاء الماء بل هی اصفی منها بمراتب غیر محصورة ولطف لا کلطف الهوا بل هی الطف منها بدرجات غیر متناهیة ونور لیس نوریته کنور النار لانها تستلزم الاحراق والافناء بل من شان نورها افاضة الوجود والکمال والحیوة والعلم والمعرفة علی الابدان والقلوب وقوله اجل عندی باوصافها علم اشارت است بدانکه مرشد کامل نتواند که آنچه لایق حوصلهٔ طالب صادق باشد بدو نرساند چه این معنی ظلم بود قال رحمة الله علیه ۵

مَحَاسِنُ تَهْدِی الْوَاصِفِیْنَ بِوَصْفِهَا	فَیَحْسُنُ فِیْهَا مِنْهُمُ النَّثْرُ وَالنَّظْمُ
وَیَطْرَبُ مَنْ لَّمْ یَدْرِهَا عِنْدَ ذِکْرِهَا	کَمُشْتَاقِ نُعْمٍ کُلَّمَا ذُکِرَتْ نُعْمُ

لہ گوشم همه تن چون سخن مے شنوم ٭ حرفیکه نه وصف ے بود کے شنوم ٭ اوصاف مے صاف نگو میدانم ٭ از دے گویم ندام از دے شنوم

لہ بالطف هو است مے دلیکن نه هواست ٭ آبش نتوان گفت دلے جمله صفاست ٭ باشد همه روشنی ولے آتش نیست ٭ روح است ولے ز ظلمت جسم جداست

سہ چون می ز صفات حسن خود پرده کشود ٭ گر خود مثل نه شست سخن شان لطفی ٭ ور تا فان را بوصف خود راه نمود ٭ صد لطف دگر بر سر آن لطف فزود

کہ ویران غم از ذکرمے آباد شود ٭ وز بند بلا و محنت آزاد شود ٭ هر چند ندانداش کسے چون شنود ٭ نامش ز سماع نام او شاد شود ٭

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

محاسن خبر مبتدا محذوف است اے لہا محاسن و فاعل تہدی ضمیریست عاید بہ محاسن و ہمچنین ضمیر نوصفہا وفیہا و ضمیر منہم راجع بہ واصفین والنشر فاعل یحین ولام در لوصفہا بمعنی الی است و من فاعل یطرب و نعم بفتح النون و سکون العین اسم یکے از معاشیقست۔ یعنی این شراب را خواص حمیدہ بسیار است و از جملہ خواص آن یکے آنست کہ واصفان او بوصف و ثنا، خود دلالت کنند تا بلبل زبان مشتاقان حضرت صمدیت در ریاض اسرار بذکر محامد لا احصی ثناءً علیک سرائیدن گیرد و بلذات استماع و ذوق آن اسرار شجرۂ وجود سامع در اہتزاز آید۔ اگرچہ از وی چشیدہ بود۔ و جمال طلعت آن ندیدہ چنانکہ عاشق مشتاق بہ استماع ذکر معشوق در طرب مے آید و او را از ان طرب آتش محبت مے افزاید بیت

چو یاد او شود مونس ز جان اندوہ بستاید	چو اندوہش شود غم خور ز دل ہمارہ برخیزد
نوائے مطرب عشقش اگر در گوش جان افتد	ز کونین دست بفشاند قلندر وار برخیزد
صبا گر از سر زلفش بگورستان بر دبوے	ز ہر گورے دو صد بیدل ہمچو یار برخیزد

قال رحمۃ اللہ علیہ ؎

وَقَالُوْا شَرِبْتَ الْاِثْمَ کَلَّا وَاِنَّمَا	شَرِبْتُ الَّتِیْ فِیْ تَرْکِهَا عِنْدِیَ الْاِثْمُ

چون بعضے از حکماے عرب خمر صوری را اثم مینامند بموجب تنزیل ربانی کہ اثمہما اکبر من نفعہما۔ یا خود مقتضاے آنکہ سکرے کہ حاصل آنست مزیل شرف عقل نظری و فاضح اوصاف بشری است۔ بجہت رد تہمت محجوبان مے گوید کہ مستی صاف نوشان صفہ صفانہ از شراب خمر انگوری و آشامیدن مے صوریست چہ رغبت آن خمر از کوری و شارب آن از سعادت و منبع کمال در غایت دوری است و شرب آن شراب نتیجہ ضلال و معقب عذاب و نکال است و شرب شراب محبت مورث وصال و منتج کمال آن موجب ہوان و فساد و این مظہر عز و افتخار شرب آن شراب سیرت جہال و اشرار تحصیل ذوق این شراب شیوہ ارباب قلوب و اخیار بیت

پیش از ان کاندر جہان باغ و مے و انگور بود	از شراب لایزالی جان ما مخمور بود

لہ جز در رہ عشق رنج بردن گنہ است کو جز شارع مے خانہ سپردن گنہ است ؎ گفتی گنہ است بادہ خوردن حاشا کو در مذہب ما بادہ نخوردن گنہ است

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

قال رحمة الله علیه ۵

هَنِیئاً لِأَهْلِ الدَّیرِ کَمْ سَکِرُوا بِهَا وَمَا شَرِبُوا مِنْهَا وَلٰکِنَّهُم هَمُّوا
وَعِنْدِی مِنْهَا نَشْوَةٌ قَبْلَ نَشْأَتِی مَعِی اَبَداً تَبْقٰی وَاِنْ بَلِیَ العَظْمُ

نشوة مبتدا است وعندی خبر وے وفاعل تبقی ضمیریست عاید به نشوه ومراد از اہل دیر ملازمان آستانهٔ جلال ومجاوران بارگاه جمال اند که بسبب بقایاے وجود رسمی از پس پرده ہاے افعالی وصفاتی نغمات لطائف معارف مے سرایند وبه تعبق روایح نفحات اسرار ذاتی مستی مے افزایند واز حقیقت شراب اسرار تجلیات ذاتی که محرق دیر ومفنی غیر است ہنوز خبر نیافته اند چه اگر پروانه ہم این فریق مرکب شوق بر عین شمع سبحات جلال ذاتی راند از حقیقت اسم ورسم دیر ودیار آثار نماند ودر بیت دوم از مشرب خود خبر میدہد که آثار آن مستی که روح قدسی در مجلس وصال شراب محبت مینوشید وکمال جمال احوال از نظر اغیار میپوشید ولذت ذوق آن جام که در بزم احدیت از دست ساقی عنایت بکام جان او میرسید تا ابد انقطاع پذیر نیست ۵

وَلَیْسَ حَدِیثُ الشَّوقِ لَهْواً وَلَعبَةً حَدِیثٌ هَوَاکُم فِی حَشَایَ قَدِیمٌ
وَمَا دُمْتُ حَیّاً لَسْتُ اَنْسیٰ وِدَادَکُم وَلَو کُنْتُ مَیِّتاً وَالعِظَامُ رَمِیمٌ

قال رحمة الله علیه ۵

عَلَیْکَ بِهَا صِرْفاً وَاِنْ شِئْتَ مَزْجَهَا[1] فَعَدْلُکَ عَنْ ظَلْمِ الحَبِیبِ هُوَ الظُّلْمُ

ضمیر اول وثانی عاید بمدامه است وظلم بفتح الطاء وسکون اللام بیاض وندان الثنت ومراد از صرف محبت ذاتی است واز ممزوج محبت صفاتی وبیاض وندان ظهور نفحات ربانی ذاتی است وصبت میکند سالک را بتحصیل ذروهٔ کمال وتوجه بکعبهٔ آمال که آن محبت بسحات تجلی آن عالم مفنی انانیت ومحرق ادبار غیریت است واگر بسبب قصور عزم وضعف استعداد آن سعادت میسر نشود بارے تعرض نفحات صفاتی که آن ہم از وجہے عین ذات است غنیمت وارد چه دون این مقام عالم کثرت افعال واحتجاب تلبیسات اہل ضلال است ـ عابید

[1] جام مے ناب گرچه لے بادگسار کو تلخ است زتلخی از کف آن را مگذار ؎ ور تاب مے تلخ نداری آن به که کش چاشنی وی ز نوشیں لب یار

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

دانی لاتی ارضکم کل لیلة	لعلی اراکم او اری من یراکم

قال رحمة الله علیه ؎

وَدُونَکَها فی الحانِ واستَجلِها بِه	علیٰ نغمِ الالحانِ فهیَ بِها غنم

ودونکها لے خذها وضمیر آن عائد است به مدامه ونغم جمع نغمه است وبا در به بمعنی فی است وضمیر او عاید بالحان وهی عاید بمدامه از جان محبت وشوق میخواهد۔ یعنی ملازم مقام شوق مے باش ورشاش حیات علمی براهوات قبور جهالت میپاش۔ زیراکه ملازمت این مقام باسماع ونغمات است وار دلت غیبی ومخاطبات سری وقلبی غنیمت عارفان وسبب ظهور کمالات سالکان است چنانکه ناظم گوید ؎

فاعجب من سکری بغیر مدامة	واطرب فی سری ومنی طریقتی

قال رحمة الله علیه ؎

فَما سَکنت وَالهمّ یَوماً بِمَوضعٍ	کَذٰلِکَ لَم یَسکُن مَعَ النّغمِ الغَمُّ

فاعل سکنت مدامه است والهم عطف بروے وفاعل لم یسکن الغم وازیوم وقت مراد است واز غم حجاب یعنی شاربان شارب عرفانی را در حالت ملاحظهٔ لطائف مخاطبات ربانی ومسامرات روحانی هموم واحزان که از نتائج تعلقات جسمانی وتشتتات نفسانی است مزاحم نگردد وذوق شهود اسرار ریاض قدسی وحجب غموم عوارض حسی دریک جا جمع نشود بیت

در بارگاهِ وردت درمان چه کار دارد باروح وصلت ایان غم کیست تا نهد پاے	باجلوه گاه وصلت ایان چه کار دارد باکفر بت پرستان ایمان چه کار دارد

قال رحمة الله علیه ؎

وَفی سَکرةٍ مِنها وَلَو عُمرُ ساعةٍ	تَرَى الدَّهرَ عَبداً طائِعاً وَلَکَ الحُکمُ

لے مردانه نشین بگوشهٔ مے خانه تکوین جلوهٔ مے زساغر وپیمانه ٭ مے خور که غنیمت است اے فرزانه تکو بانغمه نے ترانهٔ مستانه ۱۲

ٹه خواهی زفلک نه غصه بینی ونه غم تکو د سکیده مے نوش به الحان ونغم ٭ دور قدح وغصه دوران یکجا تکو همچون نغم وغم نشود جمع بهم ۱۲

ٹه خوش آنکه گردکنی ژندهٔ خویش لهٔ تا جمع کنی وقت پراگنده خویش ٭ چون مست شوی زنبد هستی برهی تکو یابی همه روزگار را بندهٔ خویش ۱۲

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

یعنی اگر ساعتے در مدت سلوک بواسطۂ سکر شراب محبت در فنا فی اللہ از ادبار ہستی موہوم خلاص یابی بشرف خلعت بقا حقیقی باقی گردی کہ من قتل فی محبتی فانا دیتہ پس بحکم وَمَا رَمَیْتَ اِذْ رَمَیْتَ وَلٰکِنَّ اللّٰہَ رَمٰی در آن حال ہر تصرفے کہ از تو ظاہر شود آن ظہور تصرفات و شیون حق بود در مظہر ناسوتی تو و چون روزگار مطیع احکام تصرفات حقانی است بوسیلت مقام خلافت محکوم احکام تو گردد ؎

درین دریا فگن خود را اگر وُرّے بدست آری	گزین دریائے بے پایان گہر بسیار برخیزد
وگر موجیت بر ناید چہ دولت مر ترا زان بہ	کہ عالم پیش قدر تو چو خدمت گار برخیزد

قال رحمۃ اللہ علیہ ؎

فلا عیش فی الدنیا لمن عاش صاحیا	ومن لم یمت بہا سکرا فاتہ الحزم

صاحیا و سکرا ہر دو منصوب بہ حال است و ضمیر متصل بہ فاتہ معمول و بسیت و عاید بہ من و الحزم فاعل وے یعنی چون شرف مقام محبت بمثابہ ایست کہ بسبب حصول واردی از واردات اسرار آن مقام کہ عبارت ازان سکر است طالب را از درکۂ ذل زوال و فنا بہ اعلے درجات کمال و بقا میرساند۔ پس ہر کہ بقصور خودی عاری است ازین شہود عدم آنکس بہ از وجود ہر کہ در فنا فی اللہ در استبدال ذلت فنا عبدانی بعز بقاء حقانی نکوشد۔ آنکس را حازم و عاقل نگویند بیت

تا جان دارم برم بگفت و گویت	وین عمر بسر برم بجست و جویت
با باد صبا دست بہ پیمان آرم	تا از پی ما بنجا کم آرد بویت

قال رحمۃ اللہ علیہ ؎

عَلٰی نَفْسِہٖ فَلْیَبْکِ مَنْ ضَاعَ عُمْرُہٗ	وَلَیْسَ لَہٗ مِنْہَا نَصِیْبٌ وَلَا سَہْمٌ

چون اعظم آلات اکتساب کمال و اکرم حالات نیل فضل و نوال آوان گنج حیات و زبان جواہر انفاس و ساعات است کہ طالب لبیب بوسیلت آن اکتساب سعادات ابدی و اصطیاد کمالات سرمدی

؎ آن کو ز شراب عشق ہشیار نشست ہ کو جام طرب ز سنگ ادبار شکست ہ و انکسکہ ازین شراب سرمست نشد ہ کو در عشق طریق محرم لرکار جہ بست

؎ سرمایۂ عمر بہرے خواہد مرد بکہ بے بخوردن عمر بود مایۂ درد ہ ہر کسکہ ز سے بعمر خود بہرہ نخورد ہ گو خون بگری کہ عمر خود ضائع کرد ہ

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

میتواند کرد و نفس عزیز خود را از گرفتاری تیه حسرت و ظلمت وحشت حرمان نعیم ریاض حقایق عرفان و لذت حصول انوار مدارج ایقان میتواند رسانید- پس هر که با وجود استعداد و فرصت طلب سر اداز تحصیل این سعادت باز ماند و زمام اهتمام بدست تصاریف امور فانی مکدر و منغص دنیوی داد بحقیقت از مردودان منکوس و مخذولان منحوس است که مهروب را مطلوب داشته و مطلوب را مهروب انگاشته است اولئك الذين خسروا انفسهم وضل عنهم ما كانوا يفترون لا جرم انهم في الآخرة هم الاخسرون و کدام غبن و حسرت عظیم تر از انکه احمقی با وجود استعداد تحصیل سعادات پادشاهی و فرصت اکتساب ذوق سعادات نا متناهی محنت خارکشی و مذلت کناسی اختیار کند و مدبری که حیران عیش ضلال و تهمان عطش زلال از مفازهٔ بیداد عدم به سواحل دریای کرم وارد گردیده- و اوقات فرصت غنیمت ندارد و ساعات مهلت بلهو و غفلت و لعب شهوت گذارد و بآخر جمال تجلیات نفحات ربانی نادیده و ذوق شراب محبت از اقداح اسرار عرفانی ناچشیده با نفیر حسرت حرمان و رقم داغ خسران با لب خشک و دیده گریان بظلمت خانه عدم باز گردد جای آنست که زمینیان از حال او عبرت گیرند و آسمانیان از نکال او نوحه در گیرند- جعلنا الله ممن سعد بطاعته و فاز بمحبته و لا لزعه الهوى من خسران الفوت و لا يحل به حسرة بعد الموت انه الواهب المنان ذو الفضل و الاحسان و الجود و الامتنان و الحمد لله وحده و السلام على من اتبع الهدى +

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

رساله نمبر پانچ

بسم الله الرحمن الرحیم

تا مهندسان کارگاه تقدیر صور و الوان بر صفحات وجود مے نگارند و خازنان بارگاه حکیم قدیر باران فیض هدایت بر ریاض قلوب مخلصان عنایت از سحاب جود میبارند برکات آثار نفحات ربانی نصیب روزگار آن عزیز باد بمحمد و آله ای عزیز بدانکه ایزد تعالے نوع انسان را سفری بے نهایت و راهی خطرناک بے غایت تعیین کرده است و بیشتر خلق از خطرهاے این سفر و مهالک این راه بے خبر اند و از مقصد این راه بیابان و تحصیل اسباب نجات از مهالک این سفر غافل و این سفر را منازل بسیار است اما از روے اجمال شش منزل است که آن اصول مراتب و منازل مسافران عالم بقا است اوّل صلب پدر است دوم رحم مادر سوم فضاے عالم فانی چهارم لحد پنجم عرصات ششم بهشت و دوزخ هر دو را ابد است نعیم و آلام این دو منزل را نهایت نیست خٰلدین فیها ما دامت السموٰت والارض و در منزل اول و دوم آدمی کمال نیافته است و کمال نشاٰت انسان در منزل سوم ظاهر میگردد و نقد وجود انسانی را در منزل دنیوی بر محک امتحان وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجٰهِدِيْنَ مِنْكُمْ میزند و اکتساب سعادت درین منزل میتوان کرد که آن را دنیاے غوائی و دنیا رباطے است که بر سر بادیه قیامت نهاده اند و ترا درین رباط بعد از نشاٰت کمال نشاٰت روزے چند مهلت داده تا ازین رباط زاد راه قیامت برداری و درین ایام مهلت نعمت ظاهر و باطن بر تو ریخته و کتب خود را بر السنه انبیاء و رسل بر تو فرستاده و حجتهاے الٰهی بر تو محکم کرده و بیان کیفیت اکتساب سعادت و شقاوت کرده و ترا از نعیم درجات و شدت عقوبات آگاه کرده و مخیر گردانیده تا اگر خواهی ازین نعمت

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

حقیر فانی را مفتاح ابواب سعادت ابدی و وسیلهٔ صید لذات و راحات نعیم سرمدی گردانی و اگر خواهی موجب سلاسل و اغلال عذاب آن جهان و موصل آتش تشویر و تاسف و حسرت جاودانی سازی توانی بیت

پادشاهی ذوق معنی بردن است	نی بزور و ظلم برخود کردن است
گر چو کرسی سرفرازی بایدت	ترک ملک بی نیازی بایدت
فی المثل گر صد جهان است آن تو	آنچه بفرستی تو آن است آن تو
گر درین ره بنده گر آزادهٔ	می نه بینی آنچه نفرستادهٔ
چون تو در دنیا نگردی سرفراز	در قیامت چون شوی از اهل راز

ای عزیز اقسام این انواع طاعاتی که موصل بنده است به اصل سعادات اخروی بسیار است اما مجموع آن به دو اصل باز گردد که عبارت از ان التعظیم لامر الله والشفقة علی خلق الله و استکمال این دو صفت دو جناح مومن خواهد بود که در روز لا ینفع مال ولا بنون بواسطهٔ این دو جناح از عقبهٔ صراط به آسانی بگذرد و از عذاب جاودان خلاص یابد. قسم اول ازین دوگانه امتثال فرمان آلهی است. و قسم دوم ذروهٔ احسان است که مفتاح سعادت نامتناهی است قسم اول بدین است که آن حقوق الله است چون نماز و روزه و تلاوت قرآن و امر معروف و نهی منکر و امثال آن و نوع دوم طاعات مالی است که تعلق بخلق دارد. چون زکوٰة و صدقه و عمارت پل و رباط و تربیت ضعفا و مساکین و ایتام و امانت ملهوف و نصرت مظلوم و غیر آن و افضل اقسام نوع اول که عبادت بدنیت نماز است و قیام باداء حقیقت حقوق این قسم جز از ارباب قلوب متصور نشود. زیرا که حقیقت نماز مناجات است. با حضرت صمدیت و مناجات مخاطبه بود و مخاطبه معروف مطلق از عارف کامل محقق درست آید قیام و قرأت و رکوع و سجود و تشهد و تکبیر و تسلیم صورت ارکان ظاهر نماز است و این صورت را روحی و این ظاهر را سری و معنی میباید تا آن حقیقت که مطلوب است حاصل آید ای عزیز نماز قداحهٔ نار عنایت است که مشعلهٔ انوار هدایت در دل آن مخصوصان ازلی می افروزد که الصلوٰة نور قلب المومن تا مصلی محقق بواسطهٔ اشعهٔ ضیاء آن

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

معنی انعکاس انوار جبروتی را در مرآت ملکوتی مشاهده میکند و رقوم آیات اسرار سَنُرِیۡهِمۡ اٰیٰتِنَا فِی
الۡاٰفَاقِ وَفِیۡۤ اَنۡفُسِهِمۡ از صفحات اوراق کائنات میخواند تا انگاه که سوابق جذبات عنایت از بوادی
کرم استقبال حال وے کند و کون صغریٰ و کبریٰ باشواهد و دلایل در کتم عدم اندازد و خاشاک
وجود تعینات وہمی را بہ آتش فنا بسوزد و بے زحمت انتقال وجود حدوث براق ہمت در فضائے
ساحت عالم جبروت راند و در مطالعہ سبحات انوار جمال و جلال معبود از رویت ظلمات تکالیف رسوم
عادات عابد فانی گردد این چنین نماز کننده که شنیدی کے برابر بود با غافلی که با ظلمات هواجس
نفسانی و کدورات وساوس شیطانی سرے برزمین مے نهد و برمے دارد از سر رسم قیامے و
رکوعے مے آرد و فاتحہ بغفلت مے خواند ای عزیز از فاتحہ یک آیت است کہ اِیَّاکَ نَعۡبُدُ وَاِیَّاکَ
نَسۡتَعِیۡنُ یعنی ترا مے پرستیم و خاصه از تو یارے میخواهیم۔ و پس چون تو هوا و نفس پرستی و بندگی
فرمان شیطان کنی و در کارہا مدد و یاری از لشکر و خزینہ طلبی این آیت خواندن از تو دروغ بود۔ و
دروغ در شرع حرام است خاصه دروغ برحق وَمَنۡ اَظۡلَمُ مِمَّنِ افۡتَرٰی عَلَی اللّٰہِ الۡکَذِبَ بیان
این معنی میکند چون این مقدمات معلوم کنی بدانی که عامه خلق از حقیقت نماز هیچ ندارند۔ الا ماشاءالله
واگر در حقیقت و اسرار نماز روشن تر میخواهی گوش دار ای عزیز قیام باواء حقوق نماز از قومے درست
آید کہ چون قصد مقام عبودیت کنند نقوش وجود کائنات را از لوح ضمیر خود محو کنند و بآب ترک ماسوے
الله دستها بشویند و بہ شراب طہور ذکر مضمضه کنند و بروائح نسیم نفحات ربانی استنشاق کنند و رذائل
اخلاق بشری را بہ استنشاق طرح کنند و بآب حیات حیا روے بشویند و بزلال توکل غسل مرافق کنند
و از ینبوع ذلت و افتقار مسح سر کشند۔ و اقدام سعی را بآب استقامت بشوئید۔ و در استقبال قبله
روے دل بکعبہ حقیقی آرند۔ و در نیت تحریم عہود مخاطبات روحانی تجدید کنند و در تکبیر ذرات هستی
موجودات را در اشعہ آفتاب کبریا محو بینند و در رفع یدین تعلقات اوہام فاسده و تصورات باطله
را پس پشت اندازند و در سبحانک اللهم وبحمدک بہ جناح تنزیہ در فضائے بیداء عالم التقدیس
طیران کنند و در تعوذ پناہ بحصار عصمت فاطر کائنات گیرند پس در بسم الله بدایت صبح دولت عاشقان

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

از شرق عنایت طلوع کند و در اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ سریان افضال حضرت نامتناهی در مظاهر مراتب علویات
وسفلیات مشاهده افتد و در اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ دریاے رافت و رحمت بیکران بیند که در جداول اعیان وجود
این طائفه در تلاطم امواج اسرار بحر احدیت غرق گردد و بحر ازل با بحر ابد آمیزد و حقیقت مَالِكِ یَوْمِ الدِّیْنِ
آشکارا شود۔ پس سماء فضاے آن غریق شدگان دریاے وحدت را کمند تقدیر بساحل تکلیف کشند پس
کمر عبودیت بر میان جان بندند اِیَّاكَ نَعْبُدُ گفته آید۔ پس شترقان عالم اسباب عظم اثقال امانت تکلیف
را بر نظر آن سوختگان بادیهٔ فراق عرضه دهند۔ بلبل زبان حال باستمداد عنایت حضرت لایزالی وَاِیَّاكَ
نَسْتَعِیْنُ۔ سرائیدن گیرد۔ و چون روح بزرگوار که عنقاے فضاے ساحات لاهوت است از قعر چاه
طبیعت نظر بر مراتب درجات سالکان حضرت ذوالجلال افتد که بمعراج ترقی عروج میکنند۔ خواطف فضل
او را در نماید اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیْمَ ناطق وقت شود۔ پس از ندیمان مجلس انس که در عالم ارواح شراب
خطاب الست باهم بخوردند یاد آرند صِرَاطَ الَّذِیْنَ اَنْعَمْتَ عَلَیْهِمْ بگویند۔ پس مردودان بیچاره مهجور و
مطرودان سرگشتهٔ مبشور را بینند بر کنار بساط قبول مخذول مانده و در ظلمت تیهٔ غفلت گم گشته
غَیْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَیْهِمْ وَلَا الضَّآلِّیْنَ۔ گفته اید ای عزیز نمیدانم که ازین سخنان چه فهم خواهی کرد اگر
در همه عمرت یک بار اینچنین فاتحه خواندن دست دهد گوئی دولت از میدان مسابقت مبارزان
صفوف ولایت بردے بیت

ولیک این صفت رهروان چالاک است — تو نازنین جهانی کجا توانی کرد
نه دست و پاے امل را فرو توانی بست — نه رنگ و بوے جهان را رها توانی کرد
اگر به آب ندامت برآوری غسلے — همه کدورت دل را صفا توانی کرد
ز منزل هوسات ار دو گام پیش نهی — نزول در حرم کبریا توانی کرد

ای عزیز چون دانستی که قیام باداء این نوع طاعات از تو و امثال تو متصور نمیشود۔ قسم دوم را غنیمت
دان که اسباب آن ترا مهیا گردانیده اند و آن شفقت و احسان است در حق بندگان او و این را تحقیق دان
که راهہاے خلایق بحضرت عزت بسیار است و هر کسے براهیکه موافق حال او بود بدان حضرت تقرب تواند

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

کرد وراہیکہ حاکم وپادشاہ بوسیلت آن بحضرت لایزالی تواند رسید عدل واحسانست وور خبرست کہ اول چیزیکہ روز قیامت از خلائق سوال کنند نماز بود وپادشاہان را اول چیزیکہ سوال کنند از عدل واحسان بود ای عزیز ہر احسانیکہ از دست وزبان تو بہ بندگان حق میرسد گنجے است از گنجہاے عقبی کہ قابل فنا وزوال نیست امروز کہ تو قدرت داری گنجہاے باقی چندانکہ میتوانی بنہ کہ درروز ماندگی ترا دست گیرد ای عزیز کار دنیا ازان سہل تر وحقیر تر نیست کہ مردم گمان بردہ اند وکار آخرت ازان صعب تر است کہ خلق تصور کردہ اند۔ ودر اخبار آمدہ است کہ درروز قیامت مواقفے ہست کہ از ہیبت آن موقف آسمانہا شگافتہ شوند وکوہہا چون ابر درہوا روان شوند وفرشتگان آسمانہا بر زمین آیند وصف زنند وخلائق را درمیان گیرند وآفتاب را مقدار یک میل نزدیک سر خلائق بدارند ومردم از تشنگی وگرما درعرق غرق شوند ودوزخ را حاضر گردانند واو غضب وزدگاری آتش ریختن گیرد ودود زبانۂ آن بخلق احاطہ کند وحضرت جبارے بصفت قہارے تجلی شود وجمیع انبیاء ورسل مدہوش گردند۔ تا حدیکہ ابراہیم صلوات اللہ علیہ از ہیبت آن موقف اسمٰعیل را کہ جگر گوشۂ اوست فراموش کند واین حال پیغمبران بزرگ است بنگر کہ حال عامہ خلائق چگونہ باشد وکار پادشاہ وحاکم از ہمہ سخت تر است زیرا کہ ہر کسے را از احوال او پرسند وحاکم را از احوال جہانیان خواہند پرسید آخر در آن روز توقع عفو وغفران داری ازان حضرت در دنیا با بندگان او بعدل واحسان معاملہ کن واین وقتے میسر شود کہ پیران رعایا را چون فرزند باشی وجوانان را چون برادر وطفلان را چون پدر ومظلومان را ناصر وظالمان را قامع فاجران را فاضح وتائبان را ناصح ومطیعان را معین ودر قول صادق ودر عہد واثق ودر نعمت شاکر ودر محنت صابر ودر عمل مخلص ودر رفعت متواضع ودر جاہ پارسا ای عزیز پادشاہ وکیل وامین وخزینہ حق است بر تو باد کہ در خزانۂ حق بہ ہوا ونفس وتسویل شیطان تصرف نکنی وآنچہ گیری بحق گیری وحق بمستحق رسانی تا در عذاب وفضیحت ہول فزع اکبر درنمانی ای عزیز بر تو باد کہ اموال مسلمانان را بنفس خود تفقد میکنی وبامر کہ بر تو واجب گردانیدہ اند بدیگرے حوالہ نکنی ودر حکومت رفیق باشی وبا ضعفا بمدارا سخن گوئی ودر رعیت خود را امر معروف کنی وچنانچہ در ہر وجہ بجہت تحصیل مال شخصی تعین کردۂ بجہت اقامت دین ہم

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

شخصے معین گردانی تا فرزندان ایشان را تعلیم کند و اقامت جماعت و بیان ایمان و اسلام کند و ظلمت جهل و بدعت از مسلمانان دور گرداند و زنهار تا هیچ امرے از امور دین سهل نگیری که هر کاریکه آن را سهل گیری هیچ اثر ندهد و سرعت نفوذ احکام موقوف بحکم سیاست است آنرا مهیا کرده اند۔ پس باید که در وقت انفاذ امور دین۔ صولت غیرت را با حکم قرین گردانی تا هیچ ظهور حق گردد و اگر شخصے از طاعت ابا کند سیاست بلیغ فرماید و بواسطۂ قرابت و دوستی و بزرگی مداهنت نکند تا نکال و عبرت اهل فجور گردد و اگر کسے را تعزیر از برائے حق خواهد فرمود از وے حقد و دشمنی در دل دارد پہ تعزیر از انتقام آن کین پرهیز کند و طاعت حق را با هوا نفس نیامیزد و چون از وے قولی یا فعلی صادر شود که بخلاف حق باشد و دیر بر آن طاعتے و احسانے کند تا ماحی آن سیئہ گردد و جهد کند تا هر روز طاعتے یا عملی از وے صادر شود که غیر حق هیچکس را بر آن عمل اطلاع نبود که آن بزرگترین وسیلت است بجناب قدس الٰهی و آن نیست خیرات و ذکر نهانی چندانکه تواند بگوید که وسیلت را محکم سازد و هیچنانکه در حرم اهل بیت خود توقع عصمت و صلاح دارد اهالی و حرمهائے جمیع مسلمانان را همچنان اعتقاد کند و هیچ وجه نظر خیانت روا ندارد و چون کسے را بکار خیر دلالت کند اول خود بدان عمل کند زیرا که نظر حق بر فعل ناصح بیشتر از ان است که بر قول وے جهد کند تا پیش از انکه واصف خیر شود موصوف بخیر گردد ای عزیز حرام مخور و حرام مکن و ضعیفان را محروم مگردان که بحقیقت خود را محروم گردانی ای عزیز یقین دانی که بعد از هر مرادے نامرادی خواهد بود و در عقب هر فراخی تنگی و در عقب هر راحتے محنتے پس اگر نعمت بسیار داری اسراف مکن و بقدر حاجت کفایت کن و در وقت نعمت از حال محنت زدگان بیندیش و در وقت فراخی محتاجان را دستگیری کن که البته مجازات و مکافات خواهد بود ای عزیز کرامت هر بنده بحضرت عزت بر قدر تقوائے وے است۔ پس هر کرا تقوائے زیاده تر باشد نزد حق گرامی تر ای عزیز اگر در ولایت تو یک گرسنه یا برهنه یا ظلم رسیده باشد و ترا از حال وے خبر بود و تفقد حال وے نکنی ترا از مرتبه اهل تقوائے نصیب نبود ای عزیز خرج مال مقابل دخل است هر نوع که در آید بیرون رود۔ اگر از وجه حرام در آید بهمان نوع بیرون رود و بکارے خرج شود که سبب بدنامی دنیا و گرفتاری قیامت باشد ای عزیز بدانکه تا کسے

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

شفقت و نیکی کنی با دیگرے بے شفقتی و بدی مکن کہ بے شفقتی و بدی ناکردن بہ از شفقت و نیکی کردن
ای عزیز پیغامبر صلوات اللہ میفرماید کہ ہر کرا برائے جنت آفریدند دل وے را محل رحمت کردند۔ و
اسباب تحصیل آن بروے آسان کردند و طاعت حق را در دل شیرین گردانیدند و ہر کرا برائے آتش
آفریدند دل وے را از سعادت رحمت محروم کردند و اسباب طاعت بروے دشوار گردانیدند
و معصیت در دل وے شیرین گردانیدند۔ پس از سر انصاف در خود تامل کن تا در خود چہ بیابی اگر خیر
است فبہا و گرنہ بعلاج مشغول شوی ای عزیز ہر چہ پیش آید شاکر باش کہ شکر موجب زیادتی راحت
و نعمت است و اگر شاکر نمیتوانی بود ہر چہ پیش آید راضی باش کہ رضا ارمغاموجب جمعیت و فراغت
است و اگر راضی نمیتوانی بود ہر چہ پیش آید دران صابر باش کہ صبر موجب فرج و کشائش ست و
و فرود این مقام دیگر نیست مگر مقام اہل دوزخ اعاذنا اللہ من الیم عذابہ وخلصنا من شرور
النفس ومکائد الشیطن واخرجنا من تیہ الحیرۃ وظلمات الغفلۃ برحمتہ انہ قریب مجیب
والسلام علی من اتبع الھدی ؁

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

رساله نمبر چھ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ حق حمدہٖ والصلوٰۃ علی خیر خلقہ امابعد قال اللہ تعالیٰ یَا اَیُّھَا النَّاسُ قَدْ جَآءَتْکُمْ مَوْعِظَۃٌ مِّنْ رَّبِّکُمْ وَشِفَآءٌ لِّمَا فِی الصُّدُوْرِ وَقَالَ جلت عظمتہ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا ھُوَ شِفَآءٌ وَّرَحْمَۃٌ لِّلْمُؤْمِنِیْنَ حضرت صمدیت عز شانہ میفرماید کہ خداوندیم احکام آیات مجید را بجہت شفائے علتہائے مومنان فرستادیم تا ہر آیتے از آیات کلام ربانی و ہر حدیثی از لطائف اخبار نبوی مشفی مرضی از امراض معلوی و مزیل سقمی از اسقام قلبی و سری در دہی گردد۔ چون مواد امراض باطنی مختلف بود نتائج و آثار آیات و اخبار ہم مختلف آمد تا آنچہ قومے را سبب سعادت گشت۔ قومی دیگر را ہم آن معانی سبب شقاوت آمد و ازین جہت بود کہ صحبت رسول علیہ افضل الصلوات کہ وجود مبارک او رحمت جہان و جہانیان بود بعضے خلق را از صحابۂ کرام سبب سعادت ابدی گشت و قومی را از مخذولان مردود چون ابوجہل و ابولہب و عبداللہ بن ابی ہمان صحبت مبارک سبب شقاوت سرمدی شد و آنکہ رسول علیہ السلام فرمود کہ رب حسنۃ یعملھا الرجل لایکون لہ سیئۃ اضر علیہ منہا و رب سیئۃ یعملھا الرجل لاتکون لہ حسنۃ انفع منہا اشارت بدین معنی است یعنی بسا طاعات کہ مضرت آن در حق بندہ بیشتر از مضرت معصیت بود کہ فائدہ آن در حق بندہ بیشتر از فائدہ طاعت بود این معنی نزد ارباب قلوب مقرر است کہ ہر طاعت کہ آن سبب عجب و غرور بندہ گردد عین معصیت است و ہر معصیت کہ آن طالب را در مقام اعتراف و استکانت و عذر کشد آن در حقیقت از طاعتے مفید است ای عزیز بدانکہ حق جل و علا آدمی را از دو جوہر مختلف آفریدہ است جوہرے لطیف نورانی کہ آنرا روح گویند جوہر کثیف ظلمانی کہ آنرا جسم خوانند و ہر

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

جوہرے را ازین دو جوہر غذائی و مرضی و صحتے است و ہر مرضے را دوائی خاص است چنانکہ غذاے
بدن نان و آب است غذاے دل و روح ذکر و محبت و معرفت حق است و علامت مرض ہر جوہرے
ازین دو جوہر روحانی و جسمانی آنست کہ غذاے معتاد و منافی طبع او گردد و نشان بیماری تن آن است
کہ بسبب مواد فاسدہ از غذا متنفر شود و رغبت طعام نماند ہمچنین نشان بیماری دل آنست کہ بواسطۂ
شواغل دنیاوی و لذات نفسانی و مالوفات جسمانی از لذت حلاوت ذکر و ذوق اسرار محبت و معرفت
حق محروم ماند۔ و باذکر حق انس نگیرد۔ و اگر طاعتے کند و یا نام حق بر زبان راند از سر رسم و عادت باشد و از
انوار روح و صفاء و مناجات حضرت صمدیت کہ از بوادی کرم بجا نہادے مخصوصان عنایت ازلی کہ مقربان
و صدیقان اند میرسد ہیچ بہرہ نیابد و چنانکہ بیماری تن را اسباب است و دفع ہر سببے را ازان اسباب
دوائی خاص است کہ آثار طبع و خواص آن را جز طبیبان حاذق ندانند ہمچنین بیماری ہاے دل و روح
را اسباب است و دفع ہر سببے را ازان اسباب دوائی است روحانی از انواع طاعات و اصناف اذکار
و عبادات کہ حقیقت آن جز حکماے دین کہ انبیا و اولیاء و مشائخ طریقت و علماے دین اند کس نداند
و چنانکہ دارو ہا اگرچہ ہمہ دارو است مطلقاً اما ہر بیماری را داروے خاص مفید بود۔ داروے بیماری دیگر
او را زیان دارد ہمچنین انواع طاعات و عبادات اگرچہ از روے طاعات ہمہ حق است اما ہر شخصے را
در دفع بیماری دل بطاعتے خاص احتیاج بود و از انواع طاعاتیکہ منافی حال او بود فائدہ نیابد بلکہ زیان
آن بیشتر از فائدہ بود و اسرار این حقایق و دقائق جز حکماء دین از انبیا و اولیاے کس نداند نہ بینی کہ اگر شخصے
را صفرا غالب شود او خواہد کہ بداروہائیکہ محرق بلغم است۔ معالجۂ مرض صفراوی کند ہرگز شفا نیابد بلکہ آن داروہا
سبب زیادتی مادۂ صفرا شود و بہلاک انجامد و ازینجا بود کہ حضرت رسالت علیہ افضل الصلوات باوجود جلالت
ثواب قرأت قرآن فرمود کہ بسا خوانندہ قرآن را کہ از قرأت قرآن جز بعد و حرمان و لعنت و خسران حاصل
نبود کہ رب تال القرآن والقرآن یلعنہ و از ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ روایت است کہ رسول صلے اللہ
علیہ وسلم فرمود کہ کم من صائم یکون صومہ وبالا علیہ یوم القیمۃ وکم من غاز یکون غزوتہ سلاسل
یوم القیمۃ وکم من متصدق یکون صدقاتہ وزکوتہ نہوالا لاعمالہ یوم القیمۃ قیل یارسول اللہ ما

Digitized By eGangotri

Collection Of Late Abdul Haq Burq Srinagar.

Digitized By eGangotri